

**Ευρώπη Παπαδοπούλου – Χατζηλαζάρου,
Διδάκτωρ Θεολογίας Α.Π.Θ.**

«Το ανθρώπινο του Χριστού στο έργο του Ευστρατίου Νικαίας»

Η ζωή και το έργο του Ευστρατίου Νικαίας

Ο Ευστράτιος Νικαίας υπήρξε ένας εξαιρετος και δραστήριος θεολόγος του 12ου αιώνα, που διακρίθηκε για το πολύπλευρο αντιρρητικό του έργο¹. Η ώριμη ηλικία του ταυτίζεται με τη βασιλεία του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού (1118-1180) και με την πατριαρχία του Ιωάννη Θ' Αγαπητού (1111-1124).

Η γέννησή του τοποθετείται γύρω στο 1050, ενώ ο θάνατός του επήλθε γύρω στο 1120². Αφού σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία σε ανώτερη σχολή της Κωνσταντινούπολης, κατόπιν μαθήτευσε κοντά στο φιλόσοφο Ιωάννη Ιταλό³. Μετά τη διάκρι-

---

¹ Για τους αντιρρητικούς θεολόγους της εποχής βλ. Δημητρακόπουλος, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη ἐμπεριέχουσα Ἑλλήνων θεολόγων Συγγράμματα ἐκ χειρογράφων τῆς ἐν Μόσχᾳ Βιβλιοθήκης νῦν το πρῶτον ἐκδιδόμενα*, τ.Α', ἐν Λειψία 1866, σ. η-ια' · Του ιδίου, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἡτοι περί τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περί τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, ἐν Λειψία 1872, σ. 113-114 · Grumel, *Autour du voyage de Pierre Grossolanus archevêque de Milan a Constantinople en 1112*, E.O 32 (1933), σ. 26-33.

² Draseke, *Zu Eustratios von Nikaia*, B.Z.5,(1896), σ. 326, 336· Ζήσης, *Νικήτα Σεΐδου Λόγος, Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, Θεσσαλονίκη 1976, σ.8.

³ Browning, *The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century*, Byzantion 32(1962), σ. 167-202· Lemerle, *Ὁ πρῶτος Βυζαντινός Οὐμανισμός*, σ. 52, 84, 91-182· Darrouzès, *Recherches sur les ὁφείκια de l' Eglise Byzantine [Archives d' Orient Ghrétien,II]*, Paris 1970, σ. 68-79. Για την μαθητεία του Ευστρατίου κοντά στον Ιωάννη Ιταλό βλ. Podskalsky, *Eustratios von Nikaia*, TR.X(1982), σ. 550· Kazhdan, *Eustratios of Nicaea*, ODB, t.2, σ.754-755· Grumel, *“Eustrate de Nicee”*, Catholisme 4(1956), σ. 723· Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich [Byzan-*

σή του ως διευθυντή στη Σχολή των Αγίων Θεοδώρων, οδηγήθηκε στο υψηλό αξίωμα του Οικουμενικού Διδασκάλου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας⁴.

Στις 11 Απριλίου του 1082 κλήθηκε σε Σύνοδο μαζί με τους συμμαθητές του Μιχαήλ της Μαντζούς, Μιχαήλ Δοξαπατρή, Μιχαήλ Τζηρό και Ιωάννη Γαγγρών, για να απολογηθεί σχετικά με τις απόψεις του για τις κακοδοξίες του Ιταλού. Η Σύνοδος, κατόπιν ομολογίας τους ότι είχαν επαφές με τον Ιταλό μόνο χάριν μαθημάτων, δεν τους επέβαλε καμία ποινή⁵. Βεβαίως, η συμπάθεια της αυτοκρατορικής αυλής προς το πρόσωπο του Ευστρατίου είναι έκδηλη σε όλη την ζωή του ιεράρχη⁶. Η εύνοια και η εμπιστοσύνη προς το πρόσωπό του, εκ μέρους του αυτοκράτορα μεγάλωσαν περισσότερο μετά τη θεολογική-θεωρητική στήριξη που του παρείχε ο Ευστράτιος κατά την αντιδικία του

---

tinische Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertums-wissenschaft, Z Weiter Teil, erster Band], Munchen 1959, σ. 618.

⁴ Grumel- Darrouzès, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople [Le patriarcat byzantine]. Recherches de Diplomatique d'Histoire et de Geographie ecclésiastiques publiées par l' institut Francais d'Etudes Byzantines (Paris)*, τεύχ. I: *Les actes des patriarches*, τεύχ. II-III: *Les registres de 715 a 1206*, Paris 1936, no 927 Joannou, *Eustrate de Nicée. Trois pièces inédits de son procès (1117)*, *REB* 10(1952), σ. 24, σημ. 8' Browning, *Patriarchal School*, σ. 173' Darrouzès, *Documents inédits d' ecclesiologie Byzantine. Textes edités traduits et annotés [Archives de l' Orient chretien, 10]*, Paris 1966, σ. 306' Darrouzès, *Όφφίκια*, σ. 68-72' Kazhdan, *Eustratios*, σ. 755' Browning, *Patriarchal School*, σ. 169, 171, 179.

⁵ Πρακτικά Δίκης Ιωάννου Ιταλού, «Τὰ πραχθέντα βασιλικῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἐν τε τῷ παλατίῳ καὶ τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ κατὰ τοῦ Ἰταλοῦ Ἰωάννου», 1^η ἔκδ: Gouillard, *Procès officiel*, 133-174, 2^η ἔκδ: Th. Uspenskiij, *Πρακτικά τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως*, τ. 2(1897), σ. 31-66' Νικήτας Χωνιάτης, *Σύνοψις τῶν δογματῶν τῶν κινήθοντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ*, (ἔκδ ThLFr.Tafel), Tubihgae 1832, σ. 1-3.

⁶ Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 65²⁹: «Κᾶν βασιλεύς σε προσπαθῇ φιλανθρώπως...»

(1081-1092) με το Μητροπολίτη Χαλκηδόνα Λέοντα⁷. Έτσι, μετά το τέλος της διένεξης, γύρω στο 1092, ανήλθε στο Μητροπολιτικό θρόνο της Νίκαιας Βιθυνίας⁸. Για το όλο θέμα έγραψε δύο πραγματείες, στηρίζοντας έτσι θεολογικά τις απόψεις του αυτοκράτορα⁹.

Στα πλαίσια της προσπάθειας άρσης του σχίσματος ανάμεσα στις εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης και της Ρώμης, πραγματοποιήθηκαν αρκετοί διάλογοι, στους οποίους συμμετείχε και ο Ευστράτιος. Οι απεσταλμένοι του Πάπα Πασχάλιου Β', Πέτρος Γροσσολάνος καθώς και άλλοι επίσκοποι, συζήτησαν στην Κωνσταντινούπολη, το 1112, με εκπροσώπους της ορθόδοξης εκκλησίας σχετικά με την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος και τη χρήση του άζυμου άρτου στη θεία Ευχαριστία¹⁰.

Ο Ευστράτιος υπήρξε το πιο δραστήριο μέλος, της τουλάχιστον επταμελούς ομάδας θεολόγων που πήραν μέρος στο διάλογο, μια και σε οκτώ συνολικά έργα τεκμηριώνει την ορθότητα των ορθόδοξων απόψεων¹¹. Τελικά, οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε αποτυχία, με τις δύο πλευρές να εμμένουν στις θεολογι-

⁷ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας. Λόγιος επίσκοπος του 12ου αιώνα. Ο βίος και η εργογραφία του*, Θεσσαλονίκη 2014, σ.50.

⁸ Λαυριώτης, *Ιστορικό ζήτημα εκκλησιαστικόν επί της βασιλείας Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια 20 (1900)*, σ. 352α-358β, 362α-365β· Νικήτας Χωνιάτης, *Σύνοψις Δογματῶν*, σ. 1-8· Stephanou, *Le procès de Léon de Chalcedoine*, OChP 9(1943), σ. 5-64· Λέων Χαλκηδόνας, *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξιον*, Ε.Α, τ. 20 σ. 403α-404α· Ἀλέξιος Κομνηνός, *Τό ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Χαλκηδόνας ἐκείνου γεγονός σημεῖωμα*, ἔκδ. Σακκελίωνας, BCH, t.2(1878), σ. 113-128.

⁹ Για τις 2 πραγματείες του Ευστρατίου βλ. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 166-186.

¹⁰ Όσο αφορά το έτος των συζητήσεων δεν υπάρχει ταυτότητα απόψεων στους μελετητές. Σε μία πραγματεία του Νικήτα Σεΐδη αναγράφεται ο χρόνος που πραγματοποιήθηκε ο διάλογος. Βλ. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 58-65.

¹¹ Δημητράκοπουλος, *Ε.Β.*, τ. Α', σ. 36-127· Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, *Τόμος Ἀγάπης, Κατὰ Λατίνων*, ἐν Ἰασίῳ 1698, σ. 504-516.

κές τους θέσεις. Ο Ευστράτιος, σε 6 έργα του, διαπραγματεύεται το όλο πρόβλημα περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος, ενώ σε δύο από αυτά αναφέρεται στο ζήτημα της χρήσης του ά-
 ζυμου άρτου από τους Λατίνους¹².

Σημαντική είναι, επίσης, η συμβολή του Ευστρατίου α) στο διάλογο με τους Αρμένιους της Κωνσταντινούπολης,¹³ όπου σε ένα έργο του καταδεικνύει την αλήθεια της Ορθόδοξης πί-
 στης¹⁴ και β) στο διάλογο με τους Παυλικιανούς¹⁵ και τους Αρ-
 μένιους της Φιλιππούπολης¹⁶ (1114), όπου ο Ευστράτιος, προ-
 σπαθώντας να καταπολεμήσει το μονοφυσιτισμό των Αρμενίων, αναγνώρισε δύο πρόσωπα στο Χριστό: ενός δούλου που προσκυ-
 νεί και ενός αφέντη που δέχεται την προσκύνηση¹⁷. Οι δύο Λό-
 γοι¹⁸ που έγραψε, κυκλοφόρησαν, πριν ο ίδιος τους επεξεργαστεί
 στην τελική μορφή τους¹⁹, με αποτέλεσμα, εξαιτίας των αντιδρά-
 σεων²⁰ από τις δογματικές παρεκκλίσεις του, κατόπιν τριών Συ-

¹² Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 58-65.

¹³ Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. II, σ. 188' Gouillard, *Le Synodikon de l' Orthodoxie Edition et Commentaire*, T.M.2, Paris 1967, σ. 202-206, 301-333.

¹⁴ Ευστράτιος Νικαίας, *Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ*, (ἐκδ. Δημη-
 τρακόπουλος, Ε.Β.τ.Α', σ. 160-168)' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου,
Ευστράτιος Νικαίας, σ. 186-203.

¹⁵ Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. III, σ. 182.

¹⁶ Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός Ὁρθοδόξου πίστεως*, PG 140, 136D-137A' Δημη-
 τρακόπουλος, Ε.Β., τ.Α', σ. ι" Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νι-
 καίας*, σ. 60³²⁻³⁴.

¹⁷ Ευστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις* (ἐκδ. Joannou, *Semeioma*), σ. 374' Grumel-Darrouzès, *Regestés*, no 1003 ' Ε.Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου,
Ευστράτιος Νικαίας, σ.212-264.

¹⁸ Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 36-82 (το κείμενο). Ο τίτ-
 λος του ενός Λόγου στην σ. 60³²⁻³⁵. Ο Σεΐδης κατά την προσπάθεια αναί-
 ρησης των επιχειρημάτων του Ευστρατίου χρησιμοποιεί αποσπάσματα
 των δύο Λόγων του. Οι δύο Λόγοι του Ευστρατίου καταστράφηκαν κα-
 τόπιν απόφασης της Α' Συνόδου.

¹⁹ Ευστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375.

²⁰ Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 61⁹⁻¹², σ.38¹⁸⁻¹⁹, σ. 39¹⁵⁻²⁰ ' Νικήτας Ἡρακλείας, *Ἀπολογητικός*, σ. 304¹⁶⁻²⁵.

νόδων (1117), να επιβληθεί στον ιεράρχη η ποινή της καθαιρέσεως²¹.

Στο τέλος της ζωής του (1120), αποκήρυξε τις αιρετικές δοξασίες του με μία ομολογία πίστεως, αποκαθιστώντας έτσι την κοινωνία του με την Εκκλησία²².

2. Πνευματικές αναζητήσεις του ΙΒ' αιώνα

Ο 12^{ος} αιώνας είναι η εποχή της τελευταίας αναλαμπής του Βυζαντίου, πριν την πτώση της Βασιλεύουσας. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' Κομνηνός, που διακρινόταν για τη μόρφωση και τη θεολογική του παιδεία, υπερασπίστηκε την ορθόδοξη εκκλησία²³. Έτσι, πολλά θέματα της εξωτερικής του πολιτικής έτυχε να σχετιστούν με την εξέλιξη διαφόρων θεολογικών προβλημάτων, με τους Αρμένιους και τους Λατίνους, με συνέπεια να έρθουν στο προσκήνιο οι βάσεις για νέες αξιολογήσεις σε ότι αφορά το Χριστολογικό πρόβλημα²⁴. Η κίνηση αυτή οδήγησε τόσο στη νόθευση και παρανόηση της δογματικής διδασκαλίας, όσο και στην αμφισβήτηση της εκκλησιαστικής και συνοδικής παράδοσης²⁵.

Χαρακτηριστικό της θεολογικής κίνησης της εποχής, αποτελεί η επικράτηση δύο τάσεων. Η πρώτη τάση, που συμπίπτει με την ανάπτυξη των κλασικών σπουδών και τη νέα ακμή των φι-

²¹ Για την Α' Σύνοδο βλ. J.Zepos-P. Zepos, *Jus Graecoromanum*, τ.Ι, σ. 650-653' Grumel-Darrouzès, *Regestés*, no 1003q. Για την 3η Σύνοδο βλ. Grumel-Darrouzès, *Regestés*, no 1003b' Νικήτας Χωνιάτης, *Θη σαυρός*, PG 140, 136D, 137A' Νικήτας Ήρακλείας, *Απολογητικός*, σ. 276-308' Gouillard, *Synodikon*, σ. 69' Darrouzès, *Documents inédits d' ecclesiologie Byzantine. Textes edités traduits et annotés [Archives de l' Orient chretien, 10]*, Paris 1966, σ. 56' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 81-111.

²² Δημητράκοπουλος, *Ε.Β.*, τ.Α', σ.ιζ' Draseke, *Eustratios*, σ. 336. Το απόσπασμα του Ευστρατίου δημοσιεύτηκε από τον Δημητράκοπουλο, *Ε.Β.*, τ. Α', σ. ιε'-ιζ'.

²³ Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. Ι, σ. 63.1-101.8.

²⁴ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 42-46.

²⁵ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 33-46.

λοσοφικών σπουδών στις ανώτερες σχολές της Κωνσταντινούπολης, έχει ως βασικό μέλημά της την απόπειρα συγκρότησης «θεολογικού συστήματος», με τη βοήθεια πάντα των «φιλοσοφικώς θεολογούντων». Η δεύτερη τάση, αντιπροσωπεύει τον ορθόδοξο χώρο της Εκκλησίας, που αντιτάχθηκε στην όποια προσπάθεια διάβρωσης της αλήθειας, μένοντας προσηλωμένη στην αυθεντία της Παράδοσης και διδασκαλίας της Εκκλησίας²⁶.

Η Εκκλησία, για να παραμείνει πιστή στην Παράδοσή της, προσπάθησε να αποφύγει την αλλοίωση και νόθευση των αληθειών της πίστης. Έτσι, ενεργοποιώντας τη Συνοδική λειτουργία της, οριοθέτησε τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην Ορθόδοξη πίστη και τις παρερμηνείες των ετερόδοξων αντιπάλων της²⁷.

3. Αποκλίσεις από τις αλήθειες της Εκκλησίας. Το χριστολογικό ζήτημα κατά το 12ο αιώνα

Την εποχή αυτή, ορισμένοι θιασιώτες της ελληνικής παιδείας, αγνοώντας τόσο τον εμπειρικό χαρακτήρα της θεολογίας όσο και την Πατερική Παράδοση, ξεπέρασαν τα όρια του Ορθόδοξου δόγματος²⁸. Σημαντικές μορφές που απασχόλησαν την Εκκλησία της εποχής και είναι οι κύριοι πρωταγωνιστές των αποκλίσεων από την Ορθόδοξη πίστη, είναι οι Μιχαήλ Ψελλός, Μιχαήλ Εφέσιος, Ιωάννης Ιταλός και ο Ευστράτιος Νικαίας.

Ο Μιχαήλ Ψελλός²⁹, με ιδιαίτερη προτίμηση στον Πλάτωνα, προσέγγιζε θεολογικά ζητήματα βασιζόμενος στη νεοπλατωνική Φιλοσοφία. Απομακρύνεται από τα καθορισμένα πλαίσια των Πατέρων της Εκκλησίας, τονίζοντας την ωφέλεια των Ελληνικών γραμμμάτων. Συνεχιστές της προσπάθειάς του είναι οι Ιω-

²⁶ Browning, *Patriarchal School*, I, σ. 167-180' Lemerle, *Οὐμανισμός*, σ. 91.

²⁷ Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, τ. Β, σ. 304' Του ιδίου, *Θεολογικός Διάλογος Ὁρθόδοξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1054-1453)*, Ἀθήνα 1977, 18-22.

²⁸ Φειδᾶς, *Ἱστορία*, τ.Β, σ. 273' Βασιλικοπούλου, *Ἀναγέννηση*, σ. 177-187. Επίσης βλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Διαλεκτικά*, PG 94, 533BG.

²⁹ Για τον Ψελλό βλ. Φειδᾶς, *Ἱστορία*, τ.Β, σ. 277-282' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 29-30.

άννης Ιταλός, ο Νεΐλος από την Καλαμβρία, και ο Ευστράτιος Νικαίας.

Ο Ιωάννης Ιταλός³⁰ αποτελεί μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία της εποχής, μια και κατάφερε να δημιουργήσει ένα νέο θρησκευτο-φιλοσοφικό σύστημα, αδιαφορώντας για τα κριτήρια της Πατερικής Παράδοσης. Περιέπεσε σε αιρετικές Χριστολογικές δοξασίες, για τις οποίες καταδικάστηκε συνοδικώς το 1082³¹, με παρέμβαση μάλιστα του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού.

Ο Ευστράτιος Νικαίας, ως μαθητής του Ιταλού, κλήθηκε στη Σύνοδο του 1082. Μετά από δήλωσή του ότι δεν έχει καμία ανάμειξη με την αίρεση του Ιταλού, δεν του επιβλήθηκε οποιοδήποτε επιτίμιο. Όταν ο Αλέξιος Α' Κομνηνός αναγκάστηκε να ζητήσει την εκποίηση των εκκλησιαστικών θυσιαυρών της Εκκλησίας για να αντιμετωπίσει τους Νορμανδούς, ο Μητροπολίτης Λέων Χαλκηδόνας αντέδρασε και έτσι, το όλο θέμα έλαβε μορφή θεολογικό-δογματικής αντιδικίας³². Τη λύση στο όλο πρόβλημα έδωσε η Σύνοδος του 1095³³. Ο Ευστράτιος Νικαίας, με τις δύο

³⁰ Για τον Ίωάννη Ίταλό βλ. Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. III, σ. 67.13-75.14' Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός*, PG 140, 136-137' Beck, *Kirche*, σ. 542, 610, 616, 618, 621' Gouillard, *La religion des philosophes*, T.M.6(1976), σ. 306-316' Stephanou, *Jean Italos : L'imortalité de l'ame et la resurrection*, E.O 21(1933), σ. 413-428' Uspenski, «Τά πραχθέντα βασιλικῇ και συνοδικῇ διαγνώσει ἐν τε τῷ παλατίῳ καί τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλη ἐκκλησίᾳ κατὰ τοῦ Ίταλοῦ Ίωάννου», στα *Πρακτικά τοῦ Ρωσικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως*, τ. 2(1897), σ. 31-66.

³¹ Uspenski, *Πρακτικά*, τ.2, σ. 31-66' Grumel-Darrouzès, *Regestès*, no 923-927 Joannou, *Trois pieces*, σ. 25' Gouillard, *Synodikon*, σ. 188-202.

³² Λαυριώτης, *Ιστορικό Ζήτημα*, σ. 352α-358β, 362α-365β, 403α-407α, 411α-416α' Stephanou, *Procès*, σ. 5-64' Άλέξιος Κομνηνός, *Χρυσόβουλος Λόγος*, (1η έκδ.) Ράλλης-Ποτλῆς, *Σύνταγμα*, τ. Ε, σ. 281-284, (2η έκδ.) PG 127, 921-926' Του ιδίου, *Τὸ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει*, σ. 113-128.

³³ Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ.Α', σ. 788-793.

πραγματείες³⁴ που έγραψε, κάνοντας χρήση της συλλογιστικής μεθόδου του Αριστοτέλη, προσπάθησε να αποδείξει την ορθότητα της Πατερικής διδασκαλίας της Εκκλησίας. Εν τούτοις, η όλη προβληματική για το ζήτημα των εικόνων ανέδειξε και άλλες πτυχές μιας ευρύτερης κατανόησης του Χριστολογικού δόγμα-τος, ιδιαίτερα από τον κύκλο των μαθητών του Ιταλού. Συγκεκριμένα, ο μοναχός Νεΐλος³⁵, πνευματικός κληρονόμος του Ιταλού, μη μπορώντας να κατανοήσει το μυστήριο της υποστατικής ενώσεως, δίδασκε ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού «ἐθεώθη φύσει». Έτσι, κατέληξε στο Μονοφυσιτισμό και ταυτιζόταν με το Μονοφυσιτισμό των Αρμενίων μονοφυσιτών. Σύμφωνα, όμως με το λιβέλλο της μετανοίας του, ο ίδιος έγραψε ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού «θέσει τεθεῶσθαι». Η άποψη αυτή, που κλίνει στο Νεστοριανισμό, δε συμβιβάζεται με την πρώτη. Επομένως, η όλη κακοδοξία του συνίσταται στην «κατά θέσιν ἢ χάριν» θέωση του προσλήμματος του θεού-Λόγου. Λίγο μετά την καταδίκη του Ιταλού, γύρω στο 1087³⁶, έχουμε την καθαίρεση του Νεΐλου και τον αναθεματισμό των αντιλήψεών του. Ο Νεΐλος³⁷, στις οκτώ παραγράφους του λιβέλλου μετανοίας του, αναφέρει όλες τις δοξασίες του, οι οποίες αποτελούν μια αναβίωση των απόψεων του Νεστορίου όσον αφορά τις χριστολογικές του αντιλήψεις. Η Άννα η Κομνηνή συνδέει το Νεΐλο με τους Αρμένιους Μονοφυσίτες της Κωνσταντινούπολης, μιας και αρκετοί από αυτούς έφυγαν από τη Φιλιππούπολη της Θράκης και εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη³⁸.

³⁴ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 166-186.

³⁵ Gouillard, *Synodikon*, σ. 301-303' Νικήτας Χωνιάτης, *Σύννομις Δογμαμάτων*, σ. 7' Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα*, σ. στ' κ.ε.' Ζήσης, *Λόγος Νικήτα Σεΐδου*, σ. 14' Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. II, σ. 187-189.

³⁶ Grumel-Darrouzès, *Regestès*, no 945' Ζήσης, *Λόγος Νικήτα Σεΐδου*, σ. 13-14' Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. II, σ. 188-189' Gouillard, *Synodikon*, σ. 202-206' Joannou, *Le sort des évêques heretiques reconcilés. Un discours inedit de Nicetas de Serres contre Eustrate de Nicée, Byzantion 28 (1958)*, σ.29.

³⁷ Grumel- Darrouzès, *Regestès*, no 946' Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. II, σ. 189' Darrouzès, *Trois pieces*, σ.304.

³⁸ Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, τ. II, σ. 188.

Ο αυτοκράτορας, βλέποντας την έντονη δραστηριότητα των Αρμενίων, οι οποίοι διέδιδαν τις απόψεις του Νεΐλου, οργάνωσε στην Κωνσταντινούπολη συζητήσεις με τους αρχηγούς τους Τιγράνη και Αρσάκη³⁹. Ο Ευστράτιος ήταν αρωγός στην όλη προσπάθεια του Αλεξίου Α΄ να αντιμετωπίσει το Νεΐλο και τους Αρμένιους Μονοφυσίτες.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούν και δύο άλλες θεολογικές παρεκκλίσεις του Χριστολογικού ζητήματος με Τριαδολογικές προεκτάσεις.

Η πρώτη αφορά το χωρίο της βυζαντινής λειτουργίας «Σὺ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος», όπου πρωτεργάτες ήταν ο Σωτήριχος Παντεύγενος, ο Δυορραχίου Ευστάθιος, ο Νικηφόρος Βασιλάκης και ο Μιχαήλ ο Θεσσαλονικέας. Η Εκκλησία, με Σύνοδο του 1157, αντέκρουσε τους ισχυρισμούς τους και αποφάνθηκε ότι ο Χριστός, ως θεάνθρωπος, πρόσφερε τη Σταυρική θυσία και στα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδος⁴⁰.

Επίσης, κατά το 1165, το πρόβλημα της ερμηνείας της βιβλικής φράσης «ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν», που παρανόησε ο Δημήτριος από τη Λάμπη της Φρυγίας, αντιμετωπίστηκε από δύο ενδημούσες Συνόδους κατά τα έτη 1116 και 1170⁴¹.

4. Η εμπλοκή του Ευστρατίου στα Χριστολογικά ζητήματα

³⁹ Άννα Κομνηνή, *Άλεξιάς*, σ. 188· Ευστράτιος Νικαίας, *Περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ*, σ. 160-168 · Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 65-68.

⁴⁰ Browning, *Patriarchal School*, II, σ. 12-14· Wirth, *Michael von Thessalonike*, BZ.55(1962), σ. 226-268· Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, έκδ. J.L. Van Dieten, *Nicetae choniatae, Historia, t.I-III, [CFHBXI/1-2]*, Berlin-New York 1975, σ. 211-212· Του ιδίου, *Θησαυρός*, PG 140, 138-140· Φειδᾶς, *Ιστορία*, τ. Β, σ. 293-298· *Πρακτικά Συνόδου Βλαχερνῶν*, 1156, PG140, 147C-154D.

⁴¹ Gouillard, *Synodikon*, σ. 216-222· Πρακτικά Συνόδου του 1166 (έκδ. Σάκκος, *Ἐριδες*), σ. 120.1-180,13· Πρακτικά Συνόδου του 1170 (έκδ. Σάκκος, *Σύνοδος*), σ. 332-341.18, 341.19-344.27.

Ο Ευστράτιος Νικαίας, την ίδια περίοδο που οι Αρμένιοι Μονοφυσίτες ανέπτυσαν την έντονη προσηλυτιστική τους δράση στην Κωνσταντινούπολη, στάθηκε αρωγός στην όλη προσπάθεια του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού να αποδείξει τη θεολογική τους ανεπάρκεια.

Οι συζητήσεις που διοργάνωσε ο αυτοκράτορας, τοποθετούνται την ίδια περίοδο κατά την οποία έχουμε και την κατάδίκη του Νεΐλου. Στους θεολογικούς αυτούς διαλόγους ήταν παρών και ο Ευστράτιος, χωρίς ωστόσο να έχει ενεργή ανάμειξη⁴². Με μία πραγματεία⁴³, μετά το τέλος των συζητήσεων, τόσο με βάση επιχειρήματα από τους Πατέρες της Εκκλησίας, όσο και με ένα μεστό θεολογικό και φιλοσοφικό λόγο, καταδεικνύει την ένωση των δύο φύσεων του Χριστού σε μία υπόσταση. Με τον τρόπο αυτό υποστήριξε τις απόψεις του Αυτοκράτορα και ταυτόχρονα τόνισε τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τις «δύο ἐν Χριστῷ φύσεις». Ο Ευστράτιος, χρησιμοποιώντας τη διαλεκτική μέθοδο στο συγγραφικό έργο του, ακολουθούσε πιστά την Πατερική Παράδοση και τις δογματικές αλήθειες της Εκκλησίας. Έτσι, κερδίζοντας ολοένα και περισσότερο την εύνοια και εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού, χρίεται από αυτόν βοηθός και συμπαραστάτης του στην προσπάθειά του να προσεγγίσει τους Αρμένιους της Φιλιππούπολης και τους Παυλικιανούς⁴⁴. Στις συζητήσεις του αυτοκράτορα με τους Παυλικιανούς⁴⁵, ο Ευστράτιος είχε τη θέση του συμπαραστάτη και βοηθού, ενώ στις συζητήσεις με τους Αρμένιους, του ανατέθηκε η ευθύνη του διαλόγου. Παρόλη όμως τη φήμη και τη θεολογική του κατάρτιση, ο Ευστράτιος δεν οδήγησε σε επιτυχία

⁴²Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 68, 70, 186-203.

⁴³Ευστράτιος Νικαίας, *Περί τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ*, σ. 160-198' Ζήσης, *Περί τὴν χρονολόγησιν τῆς κατὰ Ἀρμενίων πραγματείας τοῦ Εὐστρατίου Νικαίας*, *Κληρονομία* 7(1975), 314-324' Ἀλέξιος Κομνηνός, *Πρὸς Ἀρμενίους*, ἔκδ. Παπαδόπουλος-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυματικῆς Σταχυολογίας*, τ.Α', *Βρυξέλλες* 1963, σ. 116-123.

⁴⁴Ἄννα Κομνηνή, *Ἀλεξιάς*, τ.ΙΙ, σ. 14-94.

⁴⁵Ἄννα Κομνηνή, *Ἀλεξιάς*, τ. ΙΙΙ, σ. 182.

αυτό το διάλογο. Η Άννα η Κομνηνή αποσιωπά το γεγονός, ίσως γιατί δεν θέλει να μειώσει το κύρος ενός κατά τα άλλα αξιόλογου λογίου της εποχής. Ενώ, όμως, αυτή σιωπά, ο Νικήτας Χωνιάτης αναφέρει ότι «...ἀναιδῶς ἐφθέγγετο, καὶ πρότερον καὶ νῦν τῷ Πατρὶ λατρεύειν τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα....ὥς αἵρετίζοντι τῷ Εὐστρατίῳ ἐπέπληττον»⁴⁶.

Στο διάλογο αυτό, ο Ευστράτιος συνδιαλέχτηκε «ἐπ' Ἀρμενίου τινὸς» που, σύμφωνα με το σύγχρονό του Νικήτα Σεΐδη, δεν ήταν άλλος από τον αρχηγό των Αρμενίων στην Φιλιππούπολη Σέργιο⁴⁷.

Ο Ευστράτιος, αγωνιζόμενος να πετύχει τη μεταστροφή των Αρμενίων στην Ορθοδοξία, ανέπτυξε τις χριστολογικές του απόψεις, με αποτέλεσμα, αμφισβητώντας τον ένα Χριστό, να αποδώσει ιδιαίτερη υπόσταση στην ανθρώπινη φύση του Χριστού. Μάλιστα, υποστήριξε ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού «προσκυνεῖ δουλικῶς» τη θεία, όχι μόνο στη γη αλλά και «ἐν οὐρανοῖς» και είναι «ὁμόδουλον τῇ κτίσει καὶ ποίημα καὶ ἐν τῶν συμπάντων...».

Καθώς ο Ευστράτιος κατακλύζεται από φιλοσοφικές αντιλήψεις, εμμένει σε μια ατελή ανθρώπινη φύση του Χριστού, που διαμέσω των αρετῶν καθαίρεται και οδηγείται στην τελειότητα. Η υπακοή του Χριστού προς την απρόσιτη θεότητα κατέχει σπουδαία θέση στο ανθρωπολογικό σύστημα του Ευστρατίου, καθώς έτσι θεωρεί ότι διαφυλάτει την ελευθερία της ανθρώπινης φύσης του Χριστού. Συνεπώς, έχουμε ένα ηθικό πρότυπο διαχωρισμένο από τη θεότητα, με δικό του θέλημα και ενέργεια⁴⁸.

Οι Χριστολογικές αυτές απόψεις του Ευστρατίου παρακάμπτουν τον όρο της Δ' Οικουμενικής Συνόδου και εισάγουν μία διαίρεση επικίνδυνη στο ένα πρόσωπο του Χριστού⁴⁹. Ο Ιε-

⁴⁶Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 68-79.

⁴⁷Νικήτας Σεΐδης, *Κατά Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 60³²⁻³⁴.

⁴⁸Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 203-211, 212-264.

⁴⁹ Mansi, τ.VII, σ. 107 κ.ε ' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 212-264.

ράρχης οδηγήθηκε έτσι στην αίρεση του Νεστοριανισμού, αφού στην ουσία αναγνωρίζει δύο πρόσωπα στο Χριστό· ενός δούλου που προσκυνεί και ενός αφέντη που δέχεται την προσκύνηση⁵⁰.

Οι Νικήτας Σεΐδης⁵¹ και Νικήτας Ηρακλείας⁵², σύγχρονοι του Ευστρατίου Νικαίας, θεώρησαν ότι θα έπρεπε να απολογηθεί σε Σύνοδο, όπως και έγινε, ως «γεννήτορας αίρετικοῦ δόγματος». Ο Ευστράτιος, ένα χρόνο μετά τις διαπραγματεύσεις, δηλαδή το 1115, έγραψε δύο Λόγους⁵³, «πλήρως άσεβείας μεστούς...» κατά το Νικήτα Σεΐδη⁵⁴. Οι αντιδράσεις για την αιρετική παρέκκλιση του Ευστρατίου από την πλευρά τόσο των Αρμενίων όσο και των Εκκλησιαστικών ανδρών, οδήγησε στη σύγκληση τριών Συνόδων, 233όπου τελικά στην Τρίτη Σύνοδο (Καλοκαίρι του 1117), επιβλήθηκε η ποινή της καθαιρέσεως του ιεράρχη από το επισκοπικό του αξίωμα⁵⁵.

Σύμφωνα με το Νικήτα Χωνιάτη, ο Ευστράτιος, στα τελευταία χρόνια της ζωής του (ο θάνατος του τοποθετείται κατά το 1120)⁵⁶, αποκήρυξε τις αιρετικές του απόψεις, αποκαθιστώ-

⁵⁰ Ε.Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, Ευστράτιος Νικαίας, σ.227-233.

⁵¹ Νικήτας Σεΐδης, *Κατά Εϋστρατίου Νικαίας*, σ. 39²⁹⁻³⁴ Του ιδίου, *Κατά Εϋστρατίου Νικαίας*, σ. 43¹⁶⁻²².

⁵² Νικήτας Ηρακλείας, *Απολογητικός*, σ. 278¹⁻² Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 79-81.

⁵³ Εϋστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 35-82 Ζήσης, *Αποσπάσματα έργου τοῦ Εϋστρατίου Νικαίας*, *Κληρονομία 8*(1976), σ. 80-82 Darrouzès, *Documents ineditis*, σ. 306-309.

⁵⁴ Νικήτας Σεΐδης, *Κατά Εϋστρατίου Νικαίας*, σ. 39-40³⁴.

⁵⁵ Για τις Συνόδους και την τελική καταδίκη του Ευστρατίου Νικαίας βλ. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 81-110 Joannou, *Semeioma*, σ. 374, 378 Grumel-Darrouzès, *Regestès*, no 1003α' Νικήτας Ηρακλείας, *Απολογητικός*, σ. 304 Joannou, *Trois pièces*, σ. 27-31 Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός*, PG 140, 136D, 137A Joannou, *Discours inedit*, σ. 8-30.

⁵⁶ Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός*, PG 140, 136D- 137A Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 110-111.

ντας έτσι την κοινωνία του με την Εκκλησία, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει και την επάνοδό του στο επισκοπικό του αξίωμα⁵⁷.

Η δραματική αυτή κατάληξη του Ευστρατίου ίσως δεν ήταν άσχετη με την ευνοϊκή υπέρ του κατηγορουμένου εμπλοκή του αυτοκράτορα στην υπόθεση και τη συνακόλουθη οξεία αντιδραση της αντίπαλης παράταξης. Ωστόσο, μία πιο νηφάλια αντιμετώπιση του ζητήματος, που θα λάμβανε υπόψη α) τις συνθήκες «αντιλογίας» και πολεμικής κάτω από τις οποίες διατυπώθηκαν οι θέσεις του β) τη δημοσιοποίηση των δύο Λόγων του Κατά Ἀρμενίων πριν την τελική επεξεργασία και έγκριση του συγγραφέα καθώς και γ) τη γραπτή αποκήρυξη των πλανών του, έχουμε τη γνώμη ότι θα ήταν δυνατόν η Σύνοδος να προβεί σε μια πιο φιλόνητο κριση για τον εξαίρετο κατά τα άλλα μητροπολίτη Νικαίας και την αποφυγή της συντριπτικής γι' αυτόν καθάρσεως από το επισκοπικό αξίωμά του.

5. Οι χριστολογικές πλάνες του Ευστρατίου Νικαίας

Ο Ευστράτιος Νικαίας, επηρεασμένος από τις Αριστοτελικές του καταβολές, στο διάλογο που είχε με τον Αρμένιο Σέργιο στη Φιλιππούπολη⁵⁸, έγινε αφορμή της επανεμφάνισης αιρετικών απόψεων νεστοριανικής χροιάς. Συγκεκριμένα, αποσπάσματα δύο Λόγων του⁵⁹, όπως τα διέσωσε ο σύγχρονός του Νικήτας Σεΐδης «οὐ καθ' εἰρμὸν οὐδὲ ἀκολούθως ἀλλ' ὥς ἔχω ἐπι-

⁵⁷Draseke, *Eustratios*, σ. 336· Δημητρακόπουλος, *E.B.*, τ. Α', σ. ιε-ις, όπου το απόσπασμα με τις Ορθόδοξες απόψεις του ιεράρχη.

⁵⁸Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός*, PG 140, 136D. Επίσης βλ. Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 40³⁻⁴. Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60-61³²⁻³⁴. «Λόγος Εὐστρατίου ... περὶ ἧς ἐζήτησε Σέργιος ὁ Ἀρμένιος // ὁποῖαν ταύτην τίθεσθαι χρὴ δουλικὴν ἢ οὐχί». Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 374: «... μαχόμενος πρὸς Ἀρμενίους ... εἰς ἀνατροπὴν τῆς αὐτῶν σπουδᾶσων αἱρέσεως, ... δύο λόγους συντέθεικα...».

⁵⁹Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 44¹⁴⁻¹⁵, σ. 60²²⁻²⁴, σ. 60³²-61¹⁻², σ. 64¹³⁻¹⁶, σ. 66⁴⁻⁸, σ. 71³⁻¹³, σ. 66⁴⁻⁸, σ. 71³⁻¹³, σ. 74²⁻⁷, σ. 74¹¹⁻¹⁴. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 206-212.

μνησθῆναι»⁶⁰, προκάλεσαν το σύνολο της Θεολογικής σκέψης της εποχής του, καθώς η επανεμφάνιση μιας νέας αίρεσης με στοιχεία Νεστοριανισμού, Πελαγιανισμού, Υιοθετισμού και Μονοθελητισμού⁶¹, από ένα διαπρεπή ιεράρχη, έθετε σε αμφισβήτηση την Ορθόδοξη παράδοση. Οι σύγχρονοί του, Νικήτας Σεΐδης και Νικήτας Ηρακλείας, θεωρώντας τον «γεννήτορα αίρετικού δόγματος»⁶², αγωνίστηκαν προς αποκατάσταση της αλήθειας του δόγματος. Ατυχώς, ο εξαίρετος αυτός θεολόγος και ιεράρχης, υπήρξε θύμα της εποχής και του περιβάλλοντός του⁶³, καθώς, εξαιτίας της προσφυλούς του μεθόδου της Αριστοτελικής συλλογιστικής, επιδιώκοντας να διατηρήσει τον ενεργό ρόλο της ανθρωπίνης φύσης του Χριστού στο έργο της σωτηρίας, αφενός απέφυγε τους σκοπέλους του Μονοφυσιτισμού και του θεοπασχητισμού, αφε-

⁶⁰ Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 43³⁰⁻³¹.

⁶¹ Για την προγενέστερη του Ευστρατίου αιρετική Χριστολογία βλ. Ματσούκας, *Δογματική*, σ. 377-398.

⁶² Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 43¹⁶⁻²²: «εἰς αἱρέσεις διαφόρους ἐμπέπτωκας, συγγέων τῆς Ἐκκλησίας τὸ πρόσωπον...», σ. 61⁸⁻¹¹: «Μία γὰρ τῶν τριῶν ἡ θεότης. Διὸ καὶ τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ Θεὸν εἰς δύο υἱοὺς διαιρῶν, ἕνα προσκυνητόν, τὸν ἐκ θεοῦ Πατρός Λόγον, καὶ ἄλλον ἀπροσκύνητον, τὸν ἐκ Μαρίας ψιλὸν ἄνθρωπον, κατὰ Νεστόριον ἀπεφάνθης, εἰ καὶ ἀλόγως εἰς τὴν ἐπίνοιαν καταφεύγεις». Πρβλ. Νικήτας Ἡρακλείας, *Ἀπολογητικός*, σ. 286²¹⁻²⁴: «ἀθέτησις γέγονε δόγματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ», σ. 298¹⁰⁻¹³: «πατέρα αἱρέσεως...», σ. 300¹⁵⁻¹⁷: «ὁ Νικαίας διεΐλε τὸν Χριστόν...».

⁶³ Βασικό χαρακτηριστικό της εποχής η επικράτηση της θύραθεν φιλοσοφίας και η ανάπτυξη των κλασικών σπουδών. Ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης και ο Πρόκλος συγκρούονται με την Ορθοδοξία καθώς υιοθετούνται φιλοσοφικές κατηγορίες και μέθοδοί τους κατά την ενασχόληση θεολόγων της εποχής με δογματικές αλήθειες της πίστεως. Αιρέσεις που εμφανίστηκαν την συγκεκριμένη εποχή του 12ου αιώνα έχουν ως πρωταίτιους τους Μιχαήλ Ψελλό, Ιωάννη Ιταλό, Ευστράτιο Νικαίας, τον Σωτήριχο Παντεύγενο, το Μύρωνα Σικιδίτη και το Δημήτριο από τη Λάμπη της Φρυγίας. Βλ. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, Ἀθήνα 1987, σ. 41-49.

τέρου όμως περιέπεσε σε μια νέα αίρεση⁶⁴, η οποία αποστερούσε από το κτιστό και φθαρτό, την εξυγίανση και θεραπεία του. Η όλη χριστολογική του διδασκαλία παρουσιάζει μια τέτοια ομοιότητα με αυτή της διδασκαλίας του Νεστορίου όσο και της αιρετικής χριστολογίας των πρώτων μεταχριστιανικών χρόνων⁶⁵, που τελικά συμπεραίνεται ότι ως κοινό υπόβαθρο, στις θεολογικές του απόψεις αποτελεί μια ηθικολογία, όπου η ηθική της σωτηρίας αδυνατεί να αγιάσει και να μεταμορφώσει την κτίση και την ιστορία.

5.1 Η προσκύνηση της θεότητας από την ανθρώπινη φύση του Χριστού

Ο τίτλος του πρώτου Λόγου του Ευστρατίου, όπως το διασώζει ο Νικήτας Σείδης, περιέχει και τη βασική αιρετική του καινοτομία: «περὶ προσκυνήσεως, ἣν προσφέρειν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῇ ἀπροσίτῳ θεότητι»⁶⁶. Ποιές όμως είναι οι προϋποθέσεις που οδήγησαν τον Ευστράτιο στην υιοθέτηση μιας τέτοιας άποψης; Καθώς, λοιπόν, α) πρωταρχικό μέλημα του Ευστρατίου αποτελεί η διατήρηση της ακεραιότητας του ανθρώπινου του Χριστού και η αποφυγή παρέκκλισης είτε προς

⁶⁴ Νικήτας Χωνιάτης, *Θησαυρός*, PG 140, 136D: «Μικρῷ δὲ ὕστερον καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης Εὐστράτιος καθαιρεῖται, ὡς γεννήτωρ νέας αἵρέσεως...»

⁶⁵ Ενώ παρατηρεῖται μια εκπληκτική ομοιότητα της διδασκαλίας του Ευστρατίου με αυτήν του Νεστορίου, όπως και του Θεοδώρου Μοψουεστίας, ο Ευστράτιος διαχωρίζεται από αυτήν σε ό,τι αφορά την αιρετική του καινοτομία περί προσκυνήσεως της θεότητας από το ανθρώπινο πρόσωπο του Χριστού. Βλ. Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60³²⁻³⁵. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375: «τὸ πρόσλημμα δοῦλον εἶναι ἀεὶ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεῦειν Θεῷ», σ. 376: «... τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὀφειλὴν...» Ἰωάννου, *Trois pieces*, σ. 32, πρῶτ. α, γ, ζ, σ. 33, πρῶτ. ιστ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 392-400, 406-410' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 216-219, 223-227.

⁶⁶ Για τον τίτλο του πρώτου Λόγου βλ. Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60³²⁻³⁵. Πρβλ. Darrouzès, *Documents inedits*, σ. 306, 3' Ζήσης, *Αποσπάσματα*, σ. 80, 3' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 206-212.

τον Μονοφυσιτισμό είτε προς τον Θεοपाσχισισμό⁶⁷, β) η όλη μεταφυσική του θεολογία, καθώς στηρίζεται στην Αριστοτελική θεωρία της ουσίας ή φύσεως των όντων, καταλήγει στην άποψη ότι όπου υπάρχει φύση υπάρχει και πρόσωπο· επομένως, σε ό,τι αφορά τη Χριστολογική του διδασκαλία, ταυτίζεται με την άποψη του Νεστόριου περί ύπαρξης δύο προσώπων⁶⁸, αυτό του «θεοῦ Λόγου» και αυτό του «δούλου», του «προσλήμματος»⁶⁹. Ταυτόχρονα, το ένα «κοινό» πρόσωπο προερχόταν «διὰ τὴν

---

⁶⁷Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 71¹⁰⁻¹³. Πρβλ. Darrouzès, *Documents ineditis*, σ. 308, 8' Ζήσης, *Αποσπάσματα*, σ. 81, 6: «Οὐ γάρ ἡλλοίωται, εἰς θεότητος φύσιν μετενεχθεῖσα, ὥσπερ οὐδ' ἡ θεότης ἐτρώπη ἐν ἀνθρωπότητος φύσιν. Ἀρμενίων γὰρ τοῦτο τὸ δόγμα, τῶν μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ δοξαζόντων καὶ διὰ τοῦτο παθητὴν εἶναι λεγόντων τὴν ἀκήρατον καὶ ἀπαθὴ τῆς θεότητος φύσιν. Πῶς οὖν βούλει δογματίζειν ἡμᾶς περὶ τούτου; Φύσει θεωθῆναι τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα καὶ διὰ τοῦτο παθητὴν αὐτὴν εἶναι, ὥσπερ οἱ θεοπασχῖται δοξάζουσιν, ἢ θέσει καὶ χάριτι, ὅπερ ὑμῖν ἀπαρέσκει; Ἀνάγκη γάρ τῶν δύο τὸ ἕτερον δοῦναι».

⁶⁸ Βλέπε τὴν άποψη τοῦ Νικήτα Σεΐδη, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 43²¹: «... εἰς αἰρέσεις διαφόρους ἐμπέπτωκας, συγγένων τῆς Ἐκκλησίας τὸ πρόσωπον...». Βλ. Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου Δαμασκηνοῦ, Paris 1910*, σ. 247: «ἡ οὐσία δὲν ὑπάρχει ἄνευ προσώπου, οὐδὲ ἐπίσης ἡ φύσις ἄνευ προσώπου, οὐδὲ προσέτι τὸ πρόσωπον ἄνευ φύσεως». Βλ. καὶ Νικήτας Ἡρακλείας, *Ἀπολογητικός*, σ. 302²⁹⁻³⁰: «... τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς λατρευτὸν καὶ ἀλάτρευτον, προσκυνητὸν καὶ ἀπροσκύνητον...».

⁶⁹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60³⁴, σ. 64¹³⁻¹⁵, σ. 71¹⁰, σ. 71³⁻¹³, σ. 74²⁻³. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376' Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρότ. α, δ, σ. 33, πρότ. η, ια, ιζ, ιη, σ. 34, πρότ. κ, κα, κθ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 393, 406-407' Ζήσης, *Αποσπάσματα*, σ. 80, 2: «Ὡς μὲν δοῦλον δουλικὴ προσάξει προσκύνησιν τῷ θεῷ», σ. 80, 4: «θεός μὲν ὁ Λόγος καὶ μέγας θεός, ὅτι φύσει καὶ οὐ θέσει, δοῦλος δὲ ὁ προσληφθεὶς αὐτῷ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν, ὅτι μὴ θεός φύσει ἀλλὰ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», σ. 81, 6: «Ἐν δε τῶν συμπάντων καὶ ἡ σάρξ τοῦ Χριστοῦ. Κτίσμα γάρ καὶ ποίημα καὶ αὐτὴ ... τὴν ἀκήρατον καὶ ἀπαθὴ τῆς θεότητος φύσιν», σ. 82, 7: «... λέγεσθαι θεόν καὶ τό πρόσλημμα οὐκ ἂν ἀρνησαίμην».

πρὸς τὸν Λόγον οἰκείωσιν»⁷⁰ και είχε ηθική και εξωτερική έννοια και όχι πραγματική και υποστατική. Η έννοια δηλαδή του «ένος προσώπου» της ένωσης, σήμαινε για τον Ευστράτιο μια εξωτερική συνάφεια και όχι μια υποστατική ένωση, όπου ο Χριστός είναι ο σαρκωμένος θεός. Η τελειότητα και ανεξαρτησία της κάθε φύσης θεωρούνταν απαραίτητα από τον Ευστράτιο, καθώς έτσι αφενός απέκλειε τη Μονοφυσιτική απόκλιση των Αρμενίων και αφετέρου διατηρούσε την ελευθερία και ακεραιότητα του ανθρώπινου του Χριστού. Έτσι, όμως, οδηγείται σε μια δυαδικότητα, όπου η ανθρωπότητα αντιπαρατίθεται στη θεότητα. Τα ονόματα «Χριστός», «Ίησοῦς», «Υἱός», «Κύριος» δεν εκφράζουν το θεάνθρωπο Χριστό, το σαρκωθέντα Λόγο, αλλά απλώς αποτελούν μια ονοματολογία χωρίς θεολογικό περιεχόμενο. Έτσι, «ὁ δοῦλος Χριστός», η «σάρξ τοῦ Χριστοῦ», καθώς είναι «ἐν τῶν συμπάντων» ως «κτίσμα» και «θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», βρίσκεται σε μια παντοτινή σχέση δουλείας προς την «ἀπρὸςιτη θεότητα»⁷¹. Για τον Ευστράτιο, αυτή η ατελής, κτιστή και «δούλη» σάρκα, με την υπακοή και την προκοπή της, οδηγείται σε μια προοδευτική βελτίωση και έτσι καθίσταται ηθικό πρότυπο για την ανθρωπότητα. Ο διαχωρισμός αυτός κτιστού - ακτίστου, ανθρώπινης φύσης και θείας φύσης, ως δύο διαφορετικών προσώπων ενωμένων «κατὰ οἰκείωσιν», κατὰ εξωτερική δηλαδή συνάφεια, συνεπιφέ-

⁷⁰Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο δύο Λόγων*, σ. 74³⁻⁴. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «καὶ ναὸς ἐκεῖνον ἐστὶν ἀχώριστος, ἄγνὸς τε καὶ ἄμωμος»· Joannou, *Trois pieces*, σ. 33, πρὸτ. η, σ. 34, πρὸτ. ιθ. Πρβλ. και Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 157, 162-163, σ. 294· Ζήσης, *Ἀπο-σπάσματα*, σ. 82, 7: «Ἐχαρίσθη γάρ αὐτῷ τοῦτο τό ὄνομα διὰ τὴν πρὸς τόν Λόγον οἰκείωσιν...».

⁷¹Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁴⁻⁸. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375-376· Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. δ, σ. 33 πρὸτ. ιβ, σ. 34, πρὸτ. ιθ· Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 408-411· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 233-235. Πρβλ. και Loofs, *Nestoriana Die fragmente des Nestorius Cesammelt, untersucht unt herausgegeben*, Hall 1905, σ. 232-236· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 53· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 80, 1: «Ὁμόδουλον τῇ κτίσει καὶ ποιήμα καὶ ἐν τῶν συμπάντων», σ. 80, 4: «ὅτι μὴ θεὸς φύσει ἀλλὰ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς».

ρει, κατά τον ιεράρχη και την προσκύνηση που «προσφέρειν τὸ ἀνθρώπινον ... τῇ ἀπροσίτῳ θεότητι»⁷². Ἐτσι, το ἀνθρώπινο του Χριστοῦ «προσκυνεῖν ἀεὶ δουλικῶς» και «λατρεύειν τῷ φύσει θεῷ»⁷³. Ἡ προσκύνηση αὐτή, ἔχει στοιχεῖα αἰωνιότητος, αφού εἶναι παντοτινή, «ἀεὶ», χαρακτηρηστικὴ ιδιότητα «οὐσιώδη καὶ ἀναπόβλητη» τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, και μάλιστα προσφέρεται ἀπὸ ἓνα συναίσθημα, χρέους, «ὀφειλῆς»⁷⁴ που αἰσθάνεται πως ἔχει ἀπέναντι στη θεότητα. Ἡ ὅλη διδασκαλία του Εὐστρατίου «περὶ προσκυνήσεως» ἀποτελεῖ μια δογματικὴ παρέκκλιση καθῶς, ἐπειδὴ δεν υπάρχει υποστατικὴ ἔνωση των δύο φύσεων, ἡ ἀνθρωπότητα του Χριστοῦ, ὡς «ἐνυπόστατη», δε δέχεται τὴν προσκύνηση που τῆς οφείλεται αὐτοδίκαια ὡς ἡ «θεωθεῖσα σὰρξ τοῦ Κυρίου». Κατὰ τὴν Ορθόδοξη Θεολογία, ἔχουμε τὴ «μία»

⁷² Ο Εὐστράτιος στὴν Εξομολόγησή του, ἀποδίδει τὴν αἰρετικὴ του αὐτὴν παρέκκλιση σε παρερμηνεία τῆς ρήσης του Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας «ὅλον εἶναι προσκυνούμενον τὸν Χριστόν, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ ἄνθρωπον, καὶ ὅλον εἶναι προσκυνούντα, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ Θεόν». Ἡ ρῆση αὐτὴ «περὶ προσκυνήσεως», πολὺ σωστά, ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὸ σύγχρονό του Νικήτα Σεΐδη, μια και δεν βρίσκεται στους δύο Λόγους του Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τους οποίους και επικαλεῖται ὁ ιεράρχης. Βλ. Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375. Ἐπίσης, βλ. Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 46⁵⁻¹⁴ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Λόγος Β' πρὸς ταῖς Βασιλίσσαις*, PG 76, 1433D καὶ Του ιδίου, *Κατὰ Ἰωάννην*, PG 73, 304 καὶ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 216-219 Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 80, 3: «... περὶ τῆς προσκυνήσεως, ἣν λέγεται προσφέρειν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῇ ἀπροσίτῳ θεότητι...».

⁷³ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60²¹⁻²⁴, σ. 60³²⁻³⁵, σ. 74¹²⁻¹⁴. Πρὸβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375-376 Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. α, γ, ζ, σ. 33, πρὸτ. ιστ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 395-403, 406-409.

⁷⁴ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74¹²⁻¹³: «Καὶ ὀφείλει διὰ τοῦτο μάλιστα δουλικῶς ἀεὶ προσκυνεῖν μεθ' ἡμῶν καὶ λατρεύειν τῷ φύσει θεῷ». Πρὸβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «... τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὀφειλὴν, οἷα κτίσμα τῷ κτίσαντι» Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. γ, σ. 33, πρὸτ. θ, ιστ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 400-401, «ὡς ὀφειλὴν» Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 44, 65, 66' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 235-238, 252-255.

προσκύνηση⁷⁵ της θεότητας, και επομένως, η προσκύνηση, ως λατρεία, έχει άμεση αναφορά στο Τριαδικό θεό. Η άποψη αυτή του Ευστρατίου αποκλίνει από αυτήν του Νεστορίου, καθώς ο δεύτερος δεχόταν «μία προσκύνηση», εξαιτίας της συνάφειας των δύο προσώπων⁷⁶. Είναι φανερό ότι η διδασκαλία του Νεστορίου περί προσκυνήσεως πάσχει, μια και αυτή η προσκύνηση και λατρεία δεν αναφέρεται στο σαρκωθέντα Λόγο· έτσι, λοιπόν, σύμφωνα με τη διασπαστική Χριστολογία του, θα έπρεπε να δέχεται δύο διαφορετικές προσκυνήσεις και όχι μία⁷⁷.

Ταυτόχρονα, η όλη διδασκαλία του Ευστρατίου περί της προσκύνησης, που προσφέρει το κτιστό πρόσλημμα, «δοῦλος» Χριστός στην «ἀπρόσιτη θεότητα», ενέχει και αντιφάσεις, καθώς σε άλλο σημείο των δύο Λόγων του αναφέρει ότι «... ὁμωνύμως λέγεσθαι θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα οὐκ ἂν ἄρνησαίμην»⁷⁸. Επομένως, οι εκφράσεις «πρόσλημμα» και «σάρξ», εξαιτίας της «οἰκείωσης», κατά τον ιεράρχη, δηλώνουν το πρόσωπο της ενώσεως. Η σάρκα του Κυρίου χρησιμοποιεί τον τίτλο Θεός, χωρίς βεβαίως

⁷⁵Τον Θ' Αναθεματισμό του Όρου της Ε' Οικουμενικής Συνόδου: «... μιᾶ προσκυνήσει τὸν Θεόν Λόγον σαρκωθέντα μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός προσκυνεῖ...». Βλ. και Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολή Γ*, PG 77, 109D: «... ἓνα προσκυνούμεν υἱὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν». Του ιδίου, *Κατὰ Ἰωάννη*, PG 73, 304D· Του ιδίου, *Λόγος Β' πρὸς ταῖς Βασιλίσσαις*, PG 76, 1319C.

⁷⁶Loofs, *Nestoriana*, σ. 261-262: «Χωρίζω τὰς φύσεις, ἀλλ' ἐνὼ τὴν προσκύνησιν». Πρβλ. Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 61, σ. 239-238.

⁷⁷Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ Νεστορίου*, PG 76, 105: «... εἰ χωρίζειν τὰς φύσεις, συναποφοιτήσκειαν ἂν αὐταῖς καὶ τὰ ἐκατέρας ἴδια φυσικῶς. Πῶς ... μιᾶς προσκυνήσει τιμᾶν ἀξιοῖς τὰ οὕτως ἀλλήλοις ἀνισοφυῆ καὶ κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἀσυγκρίτοις διαφοραῖς διεσχοινομέναις».

⁷⁸Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74²⁻⁷. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «... διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν...»· Joannou, *Trois pièces*, σ. 33, πρότ. ιδ', ιε, σ. 34, πρότ. ιθ. Η ίδια ασάφεια και αντινομία παρατηρεῖται και στη διδασκαλία του Νεστορίου. Βλ. Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 57-58, σ. 90-91, σ. 165-166: «... διὰ τῆς ὁμοιώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ...». Βλ. και Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 247-249.

αυτό να σημαίνει ότι «θεώνεται», μια και έχουμε εξωτερική συνάφεια και όχι υποστατική ένωση. Με άλλα λόγια, η υπερύψωση του «προσλήμματος» του Χριστού γίνεται μόνο εξωτερικά και ονοματολογικά και όχι ουσιαστικά και πραγματικά. Τελικά, η όλη αντίφαση της διδασκαλίας του είναι φανερή. Πως, ενώ το πρόσλημμα, «ὡς δοῦλος», μετά την ένωση προσκυνεί την «ἀπρὸςιτη θεότητα», ταυτόχρονα, εξαιτίας της «οἰκειώσεως», της εξωτερικής δηλαδή σχέσης, «λέγεσθαι Θεὸν υἱὸ καὶ κληρονόμον»; Πώς είναι δυνατόν στον έναν Χριστό, ως πρόσωπο της ενώσεως, ο Θεός να παραμένει Θεός και το «πρόσλημμα», πρόσλημμα⁷⁹; Για τον ιεράρχη, η έκφραση «τὸ πρὸςλημμα λέγεσθαι Θεόν» αναφέρεται στο ανθρώπινο πρόσωπο του Χριστού και όχι στη φύση του, η οποία είναι «θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς». Είναι φανερή η σύγχυση που επικρατεί στην όλη διδασκαλία περί προσκυνήσεως, μια και θεωρεί το πρόσλημμα: α) ως «δοῦλο κτιστὸ καὶ ἐν τῶν συμπάντων»⁸⁰ και β) «Θεόν» λόγω «τῆς πρὸς τὸν Λόγο οἰκειώσιν»⁸¹. Η διασπαστική Χριστολογία του Ευστρατίου, τον οδηγεί σε αντιφάσεις και άτοπα συμπεράσματα, εισάγοντας

⁷⁹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁶⁻⁸, σ. 74²⁻⁷, σ. 74¹¹⁻¹². Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «θεωθέν ἐξ' αὐτῆς τῆς ενώσεως, υἱὸ εἶναι καὶ κληρονόμο»· Joannou, *Trois pieces*, σ. 33, πρότ. ιη, σ. 34, πρότ. ιθ· Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 409- 410, 7 Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 54, 144, 145, 205, 385.

⁸⁰ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 44¹⁴⁻¹⁵, σ. 64¹³⁻¹⁷, σ. 71³⁻¹³, σ. 74¹¹⁻¹⁴. Πρβλ. Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρότ. α, γ, ζ, σ. 33, πρότ. ιστ, ιζ, ιν, σ. 34, πρότ. ιθ· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 44, 65· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 206-210, 227-229.

⁸¹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74²⁻³: «Ἄλλ' ἐγὼ, φησίν, ὁμωνύμως μὲν λέγεσθαι θεόν καὶ τὸ πρόσλημμα οὐκ ἂν ἀρνησαίμην»· ο όρος «ὁμωνύμως», που προέρχεται από την Αριστοτελική φιλοσοφία, χρησιμοποιήθηκε και από τους Θεόδωρο Στουδίτη, Ιωάννη Δαμασκηνό και Λεόντιο Βυζάντιο. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «θεοῦσθαι τὸ πρόσλημμα»· Joannou, *Trois pieces*, σ. 34, πρότ. ιθ· Darrouzès, *Documents inédits*, σ. 308, 9' Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 82, 7 Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 55, 60, 61, 208, 209, 386.

μια διαίρεση επικίνδυνη στο ένα πρόσωπο του Χριστού⁸². Μετατρέπει το δόγμα της «έν Χριστῷ σωτηρίας», στηριζόμενο στη σάρκωση του Λόγου, σε ένα ανθρωποκεντρικό ηθικολογικό σύστημα, όπου υπάρχει μόνο η ηθική της σωτηρίας. Η κατάχρηση της κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσης⁸³ των δύο φύσεων, οδηγεί τον Ευστράτιο σε μια Χριστολογική κακοδοξία.

5.2 «Φύσει θεός» και «δοῦλος»

Η αιρετική απόκλιση του Ευστρατίου περί προσκυνήσεως της «ἀπρόδοιτης θεότητας» από «τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ», καθώς στηρίζεται στην κατάχρηση της «κατ' ἐπίνοιας» διαίρεσης⁸⁴, σηματοδοτεί παράλληλα και μία διαίρεση στο ένα πρόσωπο του Χριστού. Ο ιεράρχης, έχοντας ως βάση την Αριστοτελική φιλοσοφία, ταυτίζει τη φύση με την υπόσταση· ταυτόχρονα, καθώς κύριο μέλημά του αποτελεί η διατήρηση της ακεραιότητας της ανθρώπινης φύσης - φοβούμενος μήπως η ανθρώπινη φύση «μετενεχθείσα εἰς θεότητος φύσιν» ή συμβεί «ἡ τροπὴ τῆς θεότητος εἰς ἀνθρωπότητος φύσιν»⁸⁵ - καταργεί την «ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως» ένωση των δύο φύσεων και εισάγει

⁸² Κατά τον Νικήτα Σεΐδη, «ἀμφοτέρα πάσης ἀτοπίας ἀνάμεστα ... εἰ δὲ κτίσμα καὶ δοῦλον, πῶς κυρίως θεός;». Βλ. Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 75²⁻²⁰ · Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 238-242, 246-252.

⁸³ Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 1085B: «... ὅτι ἐάν ἰσχυαῖς ἐπινοίαις ἦτοι λεπταῖς φαντασίαις, διέλῃς τὸ κτιστὸν τοῦ ἀκτίστου, δοῦλη ἐστὶν ἡ σάρξ, εἰ μὴ ἦγνωτο τῷ θεῷ Λόγῳ».

⁸⁴ Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «... τῇ κατ' ἐπίνοια διαιρέσει». Κατά τον Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «θεωρία μόνη» υπάρχει διάκριση των φύσεων. Προβλ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Ἐπιστολὴ 2η*, PG 77, 245B· Λεόντιος Βυζάντιος, *Κατὰ Σενήρου*, PG 86, 1937: «ἐπινοία καὶ οὐκ ἐνεργεία ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τῆς θεότητος ἐνωθεῖσα χωρίζεται»· Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1085B.

⁸⁵ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο δύο Λόγων*, σ. 71³⁻¹³ · Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 238-242· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 81, 6: «Οὐ γάρ ἡλλοίωται, εἰς θεότητος φύσιν μετενεχθεῖσα, ὥσπερ οὐδ' ἡ θεότης ἐτρέπη εἰς ἀνθρωπότητος φύσιν».

μια διαίρεση επικίνδυνη στο πρόσωπο του θεανθρώπου. Οι εκφράσεις «Χριστός», «Σωτήρας» και «Υιός» δεν εκφράζουν την πραγματικότητα του σαρκωμένου Λόγου, αλλά απλώς αποτελούν μια ονοματολογία χωρίς θεολογικό βάθος. Απέναντι στην «ἀπρόδοιτη θεότητα», τον «Θεό - Λόγο», τον «φύσει Θεό» και την «ἀκήρατο καὶ ἀπαθή θεότητα» αντιπαραθέτει «τὸ ἀνθρώπινον», το «ὁμόδουλο, ποίημα, κτίσμα, ἓν τῶν συμπάντων» τον «δοῦλο καὶ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», την «σάρξ», το «πρόσλημμα»⁸⁶· αυτή η ανθρώπινη φύση του Χριστού, το «πρόσλημμα», και «μετὰ τὴν πρόσληψιν μὴ Θεὸς φύσει ἀλλὰ δοῦλος, θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς». Επομένως, κατὰ τον Ευστράτιο, αυτά τα δύο πρόσωπα, ο «Θεὸς Λόγος» και το «πρόσλημμα, ὁ δοῦλος», ὅπως διατηρούν την ακεραιότητά τους πριν την ένωσή τους «οἰκείωσιν πρὸς τὸν Λόγον», κατὰ τον ίδιο τρόπο εξακολουθούν και μετὰ την ένωσή τους, να διατηρούν τη διαφορετικότητά τους. Ἐτσι, στον ένα Χριστό υπάρχουν δύο πρόσωπα που «φυλάττουν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὰ τῆς φύσεως ιδιώματα»⁸⁷. Παράλληλα, σε μια άλλη παράμετρο της διδασκαλίας του, επισημαίνει ὅτι «καὶ ἀνθρώπων ὄντι καὶ δούλου μορφῇ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, κεχάρισται αὐτῷ καὶ τῷ υἱῷ, εἶναι καὶ κληρονόμωδιὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν»⁸⁸. Επομένως, κατὰ τον Ευστράτιο,

⁸⁶Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο δύο Λόγων*, σ. 60³⁴, 64¹³⁻¹⁷, 71³⁻¹³, 74²⁻³. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «τὸ μὲν εἶναι Δεσπότην, τὸ δὲ δοῦλον ἀεὶ». Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. α, δ, σ. 33, πρὸτ. η, ια, ιη, σ. 34, καὶ Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 402, 406-411· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 57-58, 60, 165-166· Loofs, *Nestoriana*, σ. 262.

⁸⁷Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 71⁵⁻⁶· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 153, 157, 168, 171: «τὰ ἀρμόζοντα στὴ θεότητα καὶ τὰ ἀρμόζοντα στὴν ἀνθρωπότητα»· Loofs, *Nestoriana*, σ. 262· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 246-252· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 81, 6: «Ἐν δὲ τῶν συμπάντων καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Κτίσμα γὰρ καὶ ποίημα καὶ αὕτη, φυλάττουσα καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὰ τῆς φύσεως ιδιώματα».

⁸⁸Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Του ιδίου, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁴⁻⁸, σ. 77²⁻⁷· Joannou, *Trois pieces*, σ. 34, πρὸτ. ιθ· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 57-58, 90-91, 109.

υπάρχει ένα πρόσωπο ενώσεως, «μία «υπόσταση». Η ένωση αυτή των δύο προσώπων, του προσλήμματος και της θεότητας, περιγράφεται ως «ναός εκείνου, άχώριστος, «άγνός, άμωμος και άληθώς άξιόθεος»⁸⁹. Ταυτόχρονα, έχουμε θεληματική ένωση μια και «κεχάριστα» στο πρόσλημμα «είναι υίω και κληρονόμω», με «μορφή δούλου»⁹⁰. Επομένως, έχουμε το Χριστό ως το πρόσωπο της ενώσεως του «προσλήμματος» και «τοῦ Θεοῦ - Λόγου»· οι έννοιες «δούλου μορφή» και «υιός» αναφέρονται σε μια ηθική και εξωτερική εμφάνιση των δύο φύσεων του Χριστού.

5.3 Ενανθρώπιση

Βασική μέριμνα του Ευστρατίου αποτελεί η αγωνιώδης προσπάθειά του να διατηρήσει την ακεραιότητα της ανθρώπινης φύσης. Επιδιώκει να αποδείξει ότι ο Χριστός υπήρξε ένας τέλειος άνθρωπος: γεννήθηκε, έζησε και πέθανε «ώς και ήμεις». Έτσι, κάτω από το φως μιας πεπερασμένης χρονικότητας, με τον υπερτονισμό του ανθρώπινου στοιχείου στο όλο μυστήριο της θείας οικονομίας, μας επιτρέπει να αποδώσουμε στην όλη διδασκαλία του υιοθετιστικές τάσεις και απόψεις ενός δυναμικού μοναρχιανισμού⁹¹. Όσον αφορά την ενανθρώπιση του Χριστού, ο Ευ-

⁸⁹ Ευστράτιος Νικαίας, *Έξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Ναυ, *Πραγματεία Ηρακλείδου*, σ. 157: «κατά συνάφεια ένωση», σ. 228-229: «ναός τής θεότητος».

⁹⁰ Η «κατά θέλησιν» ένωση των δύο προσώπων εξυπηρετεί τον Ευστράτιο γιατί έτσι εξασφαλίζεται η πληρότητα και ακεραιότητα της ανθρώπινης φύσης. Παρόλα αυτά η αιτιοκρατία που υπάρχει στη θεολογία του Ευστρατίου αντίκειται στην ελευθερία των δύο βουλήσεων και ενεργειών στο πρόσωπο του ενός Χριστού. Βλ. Ευστράτιος Νικαίας, *Έξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Ναυ, *Πραγματεία Ηρακλείδου*, σ. 314.

⁹¹ Κατά το Ματσούκα, καθώς μοναρχιανικές τάσεις στο Τριαδικό Δόγμα διαμόρφωναν μια αιρετική Χριστολογία, συνεπάγεται ότι και οι διάφορες χριστολογικές αιρέσεις θα είχαν πολλά κοινά στοιχεία και θα αλληλοεπηρεάζονταν. Βλ. Ματσούκας, *Δογματική*, τ.Β, σ. 237. Όσο αφορά τις επιδράσεις του Πελαγιανισμού, Μοναρχισμού, Υιοθετισμού και Μονοθελητισμού στο θεολογικό σύστημα του Νεστορίου, βλ. Μπεμπής, *Συμβολαί είς τήν περί τοῦ Νεστορίου έρευναν*, Άθήνα 1964, σ. 101, σ. 103-106, σ. 222-

στράτιος απορρίπτει τη σάρκωση του Λόγου και ενώ μιλάει για την «αΐδία» γέννησή του, «οὕτως εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ προσλήμματι, ὥσπερ ἐν τῷ παντί»⁹², απορρίπτει την ουσιαστική και πραγματική ένωση των δύο φύσεων. Ἐτσι, από τη μια έχουμε τον «φύσει Θεό» και από την άλλη το «πρόσλημμα», ως δύο ξεχωριστά πρόσωπα. Ο όρος «πρόσληψις», γι'αυτόν, απομονώνεται μόνο στην έννοια της σάρκας και όχι στην όλη ενανθρώπισή του, δηλαδή εμμένει στη φανέρωση του Θεού «ἐν σαρκί»⁹³. ἔτσι, η σάρκα του Χριστού, ως «δοῦλος» και «κτίσμα, ποίημα, ὁμόδουλο τῇ κτίσει» αποστερείται των θείων ενεργειών κατά την αντίδοση των ιδιωμάτων, με συνέπεια να μην έχει σωτηριολογικό περιεχόμενο. Ἀλλωστε, καθώς για τον ιεράρχη «τὰ σύμπαντα δοῦλα σα», κατ' αναλογία «καὶ ἡ σάρξ τοῦ Κυρίου ἐν τῶν σὺμπάντων»⁹⁴. Στο σημείο αυτό, ο Ευστράτιος, αποστερώντας από το σαρκωμένο Λόγο τις θείες ενέργειες, διακόπτει την άμεση σχέση κτίσης και θεού. Οι εκφράσεις του «ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» και «ὁμωνύμως καὶ τὸ πρόσλημμα λέγεσθαι

---

223 και σ. 250-251. Σχετικά με την αιρετική διδασκαλία του Ευστρατίου, έχουμε τη μαρτυρία του Νικήτα Σεΐδη ότι ο ίδιος ο ιεράρχης «παρήγαγε ὡς μαρτυρίας» των απόψεών του και τον Παῦλο Σαμασατέως. Βλ. Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 44²⁻³: «ἢ ποῦ ... περὶ Παύλου Ἐκθεσις γέγραπται τοῦ Σαμοσατέως».

⁹² Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹⁶⁻¹⁷ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 207-209, 249-252.

⁹³ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹³⁻¹⁷: «δοῦλος ὁ προσληφθεὶς αὐτῷ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν, ὅτι μὴ θεὸς φύσει ἀλλὰ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς». Πρβλ. Darrouzès, *Documents inédits*, σ. 306, 6' Ζήσης, *Αποσπάσματα*, σ. 81⁴ · Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 44 κ.ε., 68, 213, 248: «ὁ Υἱὸς ... ἐτελειώθη οὕτως, ὥστε νά καταστῇ Υἱὸς μετ' αὐθεντίας ... καὶ ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» · Κατὰ Ἰωάννη Ι, 14-15: «Καὶ ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο» · Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγος 38*, PG 36, 325B' Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος Ἀπολογητικός, Γ*, σ. 134 · Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 247-249.

⁹⁴ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74⁶⁻⁷. Βλ. και Ψαλμούς 118, 91.

θεόν»⁹⁵, δεν σηματοδοτούν τη θέωση του προσλήμματος, εξαιτίας της υποστατικής ένωσης στην ταυτότητα της μιας υπόστασης, αλλά εξαιτίας μιας εξωτερικής, ηθικής συνάφειας. Γι'αυτόν, επομένως, η ενανθρώπιση του Χριστού αποτελεί μια «ἐνοίκηση», «οἰκείωση» του Θεού Λόγου στον «δοῦλο» Χριστό· δηλαδή έχουμε έναν «θεοφόρο» άνθρωπο⁹⁶. Συνεπώς, σύμφωνα με όσα υποστήριξε ο Ευστράτιος, έχουμε απόρριψη του όλου μυστηρίου περί γέννησης και φανέρωσης του Θεού στον κόσμο και την ιστορία.

5.4 «Τό ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ»

⁹⁵ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74²⁻⁷. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «θεοῦσθαι τὸ πρόσλημμα κατὰ προκοπὴν», «κοινωνία τῆς δόξης καὶ τῇ ἀξίᾳ» Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 409-411· Joannou, *Trois pièces*, σ. 34, πρότ. ιθ. Πρβλ. και Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 183. Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 82, 7, 8.

⁹⁶ Το πρόσλημμα, ως «δοῦλος» και «κτίσμα» και «θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς» διατηρεῖ τη δυνατότητα μη επιλογῆς του κακού, ὥστε να «μείνη ἐν καθαρότητι» μέχρι και την Ανάστασή μετά από αυτήν καταργεῖται η επιλογή και δίνεται στο ἀνθρώπινο κάποιο «μέτρο ἐλευθερίας». Βλ. Joannou, *Trois pièces*, σ. 33, πρότ. ιδ': «Ὅτι μέτρον ἐλευθερίας τινὸς δίδωσι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ ἀνθρώπινῳ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ». Πρβλ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1101D-1104A: «... οἰκονομίας δὲ τρόπῳ ὡς αὐτὴ ἐστὶν ἡ σὰρξ ἡ παθοῦσα καὶ ἀναστᾶσα». Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 81, 4: «Οὕτως εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ προσλήμματι, ὥσπερ ἐν τῷ παντί», σ. 81, 6: «Φύσει θεωθῆναι τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα καὶ διὰ τοῦτο παθητὴν αὐτὴν εἶναι, ὥσπερ οἱ θεοπασχίται δοξάζουσιν ἢ θέσει καὶ χάριτι, ὅπερ ὑμῖν ἀπαρέσκει» Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 398: «... τὸ πρόσλημμα, οὐ τῇ φύσει, μόνον ἕτερον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀξίᾳ...», σ. 71, 412: «τὸ πρόσλημμα ἀρχιερέα μέγιστον εἶναι», σ. 71, 418: «τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὀφειλὴν»· Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375: «ὅλον εἶναι προσκυνούμενον τὸν Χριστόν, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ ἄνθρωπον, καὶ ὅλον εἶναι προσκυνούντα, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ θεόν», σ. 376: «καὶ ναδὸς ἐκείνου ἐστὶν ἀχώριστος, ἀγνὸς τε καὶ ἄμωμος καὶ ἀληθῶς ἀξιώθεος», «τελειοῦσθαι καὶ καθαίρεσθαι καὶ θεοῦσθαι τὸ πρόσλημμα κατὰ προκοπὴν...».

Βάση της Χριστολογίας του ιεράρχη αποτελεί η απόδοση μιας ξεχωριστής υπόστασης σε κάθε φύση. Έτσι, το ένα πρόσωπο του θεανθρώπου διαιρείται από αυτόν σε δύο· αυτό της «θείας φύσης» και αυτό της ανθρωπότητας, που περιορίζεται στο «δοῦλο» Χριστό, το «πρόσλημμα» που ως «κτίσμα καὶ ποίημα» διακατέχεται από μια ορμή προς την τελειότητα. Η ανθρωπότητα περιορίζεται στα όρια ενός πεπερασμένου και φθαρτού, «δούλου Χριστού» χωρίς κανένα σωτηριολογικό προσανατολισμό. Η ατελής ανθρωπίνη φύση του Χριστού και μετά την ένωσή της, «κατ' οἰκείωσιν» με τη θεότητα, διατηρεῖ «ἐσαεὶ» ως δούλος την αμαρτωλή φύση της. Με τις εκφράσεις α) «Δοῦλον ὄντα καὶ οὐ Θεόν»⁹⁷, β) «δοῦλος δὲ ὁ προσληφθεὶς αὐτῷ ἄνθρωπος»⁹⁸, γ) «ὁμόδουλον τῇ κτίσει καὶ ποίημα καὶ ἐν τῶν συμπάντων»⁹⁹ και δ) «ἐχαρίσθη φησὶν, αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα»,¹⁰⁰ τις οποίες χρησιμοποιεῖ ο Ευστράτιος, συμπεραίνουμε ότι γι'αυτόν η έννοια «Χριστός» εκφράζει μια ονοματολογική ενότητα και όχι μια υποστατική ένωση δύο φύσεων. Κατά συνέπεια, το πρόσωπο αυτό «τοῦ δούλου», που ήταν «θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», φύση «κτισματική, ποιηματική, πλασματική καὶ δουλομορφική»¹⁰¹, ήταν

⁹⁷ Ευστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁴⁻⁵. Πρβλ. Darrouzès, *Documents ineditis*, σ. 308, 7 Ζήσης, *Άποσπάσματα*, σ. 81, 5 Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 90, 213' Loofs, *Nestoriana*, σ. 354.

⁹⁸ Ευστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹³⁻¹⁴. Πρβλ. Loofs, *Nestoriana*, σ. 217, 239, 354' Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 145, 385.

⁹⁹ Ευστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 44¹⁴⁻¹⁵. Πρβλ. Loofs, *Nestoriana*, σ. 352: «... ἔτεκεν ἄνθρωπον, θεότητος ὄργανον». Βλ. και Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Λόγος Α' πρὸς ταῖς Βασιλίσσαις*, PG 76, 1204DA: «... μία τε καὶ ὁμοούσιος καὶ ἐν ταυτότητι δόξης ἡ ἁγία καὶ προσκυνουμένη Τριάς».

¹⁰⁰ Ευστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60³⁴, σ. 74¹¹⁻¹² Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 58, 60, 90-91, 144-145.

¹⁰¹ Ευστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 60²¹⁻²⁴. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ... οἷα κτίσμα τῷ κτίσαντι». Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. γ, ζ, σ. 33, πρὸτ. ιστ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 418-420' Loofs, *Nestoriana*, σ. 262: «Οὐ καθ' ἑαυτὸ Θεὸς τὸ κτισθὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος...». Πρβλ. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 255-259.

υποκείμενο στη φθορά και την αμαρτία. Έτσι, η πρόσληψη αυτής της «δούλης» φύσης από το Θεό - Λόγο ήταν απαραίτητη, ώστε να καταργηθεί το «ἀτελές» και «χάριν τῆς υἰοθεσίας», αφού ξαναδοθεί το «ὑπὲρ πᾶν ὄνομα», να αξιωθεί την «ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν»¹⁰². Για την πραγματοποίηση όλων των παραπάνω, θα έπρεπε ο «δοῦλος» Χριστός, σε όλη τη διάρκεια της ζωῆς του «ὡς ἀτελές ὄν», να υποτάξει το θέλημά του στο θέλημα του Θεού, ώστε να οδηγηθεί στην κατά προκοπήν «τελειότητα διὰ τῶν ἀρετῶν». Η υπακοή αυτή κατέχει σημαντική θέση στο ανθρωπολογικό σύστημα του Ευστρατίου, καθώς μόνο με αυτήν μπορούσε ο Χριστός να οδηγηθεί στην τελείωση¹⁰³. Ο Ευστράτιος, θεω-

¹⁰²Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹³⁻¹⁷, σ. 66⁴⁻⁸. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376' Joannou, *Trois pieces*, σ. 38, πρῶτ. δ, σ. 33, πρῶτ. η, ια, ιδ, ιε, ιζ, σ. 34 πρῶτ. ιθ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 409-411' Loofs, *Nestoriana*, σ. 66, 219, 224, 220' Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 210, 219, 309.

¹⁰³ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹⁴⁻¹⁵ και σ. 66⁴⁻⁸ Joannou, *Trois pieces*, σ. 38, πρῶτ. δ, σ. 33, πρῶτ. η, ια, ιδ, ιε, ιζ, σ. 34, πρῶτ. ιθ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 409-411. Πρβλ. Loofs, *Nestoriana*, σ. 232, 236' Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 200, 206, 237, 240, 245-246, 255, 261. Ο Παῦλος ο Σαμασατεύς, λόγω της περὶ θεοποιήσεως του Ἰησοῦ «ἐκ προκοπῆς», θεωρεῖται ως πρόδρομος των μετέπειτα Χριστολογικῶν αιρέσεων, ὅπως π.χ. του Αρειανισμού, Πελαγianiσμοῦ και Νεστοριανισμού. Εδῶ, ο Ευστράτιος, μιμούμενος τον Νεστόριο, κάνει χρήση της ρήσης του Γρηγορίου Θεολόγου «Τὸ γὰρ ἡργμένον ἢ προκόπτον ἢ τελειούμενον, οὐ θεός, καὶ διὰ τὴν κατὰ μικρὸν αὔξησιν οὕτω λέγεται». Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστολή 101*, PG 37, 181' Του ιδίου, *Λόγος 45*, PG 36, 633D. Βλ. και Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 247-255' Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 82, 7, 8: «Ἀλλ' ἐγώ, φησίν, ὁμωνύμως μὲν λέγεσθαι θεόν καὶ τὸ πρόσλημμα, οὐκ ἂν ἀρνησαίμην. Ἐχαρίσθη γάρ αὐτῷ τοῦτο τό ὄνομα διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον οἰκείωσιν. Κυρίως δε οὐ φημι. Οὐδέ γάρ ἐνδέχεται μὴ ὑποβεβηκέναι τι τῆς ὄντως θεότητος. Αὐτός γάρ λέγει πρὸς τὸν Πατέρα' «Ἵνα γινώσκωσι σέ τὸν μόνον ἀληθινόν θεόν»' Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «καθαίρεσθαι τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι καὶ ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτὴν καὶ ἐξηρηθῆσθαι αὐτῆς...» .

ρεί ότι ως «μέγιστος ἀρχιερέας»¹⁰⁴ το «πρόσλημμα», μέσα στα πλαίσια της υπακοής προς τη θεότητα, πρόσφερε τη θυσία του. Η υπακοή και τα καλά έργα έχουν εξαγοραστική αξία και η σωτηρία επέρχεται ως μία μορφή εμπορικής συναλλαγής¹⁰⁵. Η επιμονή του ιεράρχη στον τονισμό της ελεύθερης βούλησης του Χριστού να προσφέρει τη θυσία του, τόσο για τον εαυτό του όσο και για το ανθρώπινο γένος, μας επιτρέπει να δεχτούμε γνωμικό θέλημα στο πρόσωπο του Χριστού. Ο Χριστός, αν και μπορούσε να επιλέξει το κακό, ως «ἀρχιερέας», επιλέγει τη θυσία του εαυτού του για τη σωτηρία της κτίσης και για τη δική του «τελειότητα»¹⁰⁶.

¹⁰⁴Ευστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Joannou, *Trois pieces*, σ. 33, πρότ. ια' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 401-403, 412-413. Βλ. και Ἐβρ. 3, 1-3, 4, 1-10, 5, 14 και 13, 12' Loofs, *Nestoriana*, σ. 230-232' Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 249' Επίσης. Βλ. και Μ. Βασίλειος, *Εἰς 48 Ψαλμόν*, PG 29, 441BC.

¹⁰⁵Κατά τον Gouillard, ο Ευστράτιος «Θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης Ψυχολογίας τοῦ Χριστοῦ μέ σαφήνεια»· Βλ. Gouillard, *Synodikon*, σ. 210' Επίσης, βλ. και την μελέτη του Joannou, *Semeioma*, σ. 369-374' Του ιδίου, *Trois pieces*, σ. 24, σημ. 7' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 206-212, 242-259' Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 81, 5: «Δούλον ὄντα, ὡς λέ γεις, καὶ οὐ θεόν καὶ ἐξ' ἀρετῶν τελειούμενον, μᾶλλον δὲ οὐπω καὶ νῦν τελειωθέντα, ἀλλ' ἔτι ἐφιέμενον τε λειότητος καὶ ἡρμένον τοῦ εἶναι ὡς κτίσμα καὶ πλάσμα καὶ ἐν τῶν συμπάντων καὶ κατὰ χάριν τῆς υἰοθεσίας ἡξιῶσθαι, ὡς ἡμεῖς, μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν;», σ. 82, 8: «... καὶ ὀφείλει διὰ τοῦτο μάλιστα δουλικῶς αἰεὶ προσκυνεῖν μεθ' ἡμῶν καὶ λατρεῖν τῷ φύσει θεῷ».

¹⁰⁶Mansi 6, 661: «Οὐ γὰρ φαμὲν ὅτι ἡ τοῦ λόγου φύσις μεταποιηθεῖσα γέγονεν σὰρξ, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι εἰς ὅλον ἄνθρωπον μετεβλήθη τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ὅτι σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ ἐνώσας ὁ λόγος ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀφράστως τε καὶ ἀπερινοήτως γέγονεν ἄνθρωπος καὶ κεχηρμάτικεν υἱὸς ἀνθρώπου, οὐ κατὰ θέλησιν μόνην ἢ εὐδοκίαν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐν προσλήψει προσώπου μόνον...». Βλ. και Ματσούκας, *Δογματική*, τ.Β, σ. 111, σ. 308-339, ὅπου στη σ. 339 ο Ματσούκας αναφέρει για τους Μονοθελήτες ὅτι «υἰοθετοῦν νεστοριανικὴ ἄποψη», δεχόμενοι γνωμικὸ θέλημα στο πρόσωπο του Χριστοῦ. Συνεπῶς και ο Ευστράτιος, θα μπορούσε να χαρακτηριστεῖ ως Μονοφυσίτης Νεστοριανός,

Με αυτόν τον τρόπο, ο Ευστράτιος θεωρεί ότι διατηρεί την ακεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου, καθώς «τὸ πρόσλημμα» έχει θέληση. Κατά την Ορθόδοξη θεολογία, λόγω της υποστατικής ένωσης, έχουμε δύο θελήματα, όπως ακριβώς έχουμε και δύο φύσεις· λόγω, όμως, της «περιχώρησης» των ιδιομάτων, αυτός που ενεργεί είναι ο σαρκωθείς Λόγος και όχι μόνο η θεότητα ή μόνο η ανθρωπότητα¹⁰⁷.

Σε ό,τι αφορά αυτήν την ηθική και βουλευτική ένωση, ο Ευστράτιος θεωρεί ότι ο Χριστός έλαβε την ανθρώπινη σάρκα και «χάριν τῆς υἰοθεσίας»¹⁰⁸. Επίσης, η επιμονή του στην αγιογραφική ρήση «ἐχαρίσθη γὰρ αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» (Φιλιπ. 2,9) εξαιτίας του «ὁμωνύμως λέγεσθαι Θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα ... διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον οἰκείωσιν», τον οδηγεί σε αντιφάσεις και ατοπίες· ενώ, δηλαδή, δέχεται ότι ο Θεός έλαβε «μορφὴν δούλου», παράλληλα δέχεται ότι «ὁμωνύμως λέγεσθαι θεόν»¹⁰⁹. Ο ιεράρχης δεν μπόρεσε να κατανοήσει την αποκαλυ-

---

μία και δέχεται προκοπή του Χριστού στη θεία πρόοδο. Ζήσης, *Αποσπάσματα*, σ. 82, 8: «Ἄλλ' ἐχαρίσθη, φησίν, αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Τοῦτο δ' ἔστι θεός. Καὶ ὀφείλει διὰ τοῦτο μάλιστα δουλικῶς αἰεὶ προσκυνεῖν μεθ' ἡμῶν καὶ λατρεῦειν τῷ φύσει θεῷ». Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «ἐτι ἀποβάλλομαι καὶ κεῖνο τὸ ρητὸν τὸ λέγον «ἐπαινετός, ἐκεῖνος, ὅς ἔχων τὴν φύσιν δυναμένην κακίας ἔχεσθαι, ἀπόσχηται ταύτης καὶ μένει ἐν καθαρότητι, τοιοῦτον δὲ τὸ πρόσλημμα»».

¹⁰⁷ Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 997C-1000A: «καὶ γὰρ Χριστός, ὅπερ ἔστι τὸ συναμφοτέρον ... ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν». Βλ. και Mansi 13, 533DE.

¹⁰⁸ Ο Νεῖλος δεχόταν την «κατ' υἰοθεσίαν θέωση» του ανθρώπινου του Χριστού. Βλ. Gouillard, *Synodikon*, σ. 301-303 όπου ο λίβελος μετανοίας του. Η άποψη του Ευστρατίου για την «κατὰ χάριν τῆς υἰοθεσίας ἡξιῶσθαι, ὡς ἡμεῖς, μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν» επιβεβαιώνει τις κοινές νεστοριανίζουσες απόψεις τους. Βλ. Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχῆδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁶⁻⁸. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376-377.

¹⁰⁹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχῆδιο 2 Λόγων*, σ. 74²⁻⁷, σ. 74¹¹⁻¹⁴ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 206-212.

πτόμενη «ἀπρόσιτη θεότητα», που σύμφωνα με την οικονομία του θεού, κατά παραχώρηση¹¹⁰, γεννήθηκε, έδρασε, σταυρώθηκε και αναστήθηκε. Γι'αυτόν, κάτι τέτοιο μπορούσε να συμβεί μόνο σε έναν «δοῦλο, φύσει ὡς καὶ ἡμεῖς». Μια άλλη αντίφαση στη διδασκαλία του αποτελεί η θέση του για το «ἀναμάρτητο» του Χριστού, ως άξιο επαίνου και τιμής, γιατί προήλθε κατόπιν ελευθέρης τήρησης των ηθικών εντολών. Η ύπαρξη γνωμικού θελήματος¹¹¹ και «ιδίας» ενέργειας στο πρόσλημμα, οδηγεί και στην ύπαρξη αυτόνομης δεύτερης υπόστασης. Με τον τρόπο όμως αυτό, καταργείται η φυσική αναμαρτησία του Χριστού¹¹², την οποία δέχεται ο ιεράρχης, αφού δεν υπάρχει υποστατική ένωση των δύο φύσεων, όπου ο ίδιος ο θεός-Λόγος θέλει και ενεργεί ως φορέας δύο φύσεων και εκτελεστής δύο θελημάτων και ενεργειών. Επομένως, παρατηρείται αυτή η αντίφαση, στην προσπάθειά του να υποστηρίξει την άποψη περί του ενός Χριστού¹¹³. Γι'αυτό και χρησιμοποιεί τους αγιογραφικούς όρους «Υἱός» και «Ἐνανθρώπιση»· ο Χριστός, που έχει δικό του πρόσωπο, «καθαίρεσθαι καὶ θεοῦσθαι το πρόσλημμα κατὰ προκοπὴν καὶ οὐχὶ ἐξ' αὐτῆς τῆς ἐνώσεως, θεωθέν, καθ' ἣν ὑπέστη τῷ θεῷ Λόγῳ, τέλειον εἶναι, μὴ ἐνωθεῖν θεῷ». Για τον ιεράρχη, η θέωση της ανθρώπινης φύσης συνδέεται άμεσα με την προκοπή και τα καλά έργα. Το πρόσλημμα «διὰ τῶν ἀρετῶν» κατακτά την τελειότητα, καθαίροντας τα πάθη του. Η τήρηση των ηθικών εντολών από το πρόσλημμα έχει ιδιαίτερη αξία για τον ιεράρχη, γιατί έτσι κατοχυρώνεται η ακεραιότητα του προσλήμματος. Η όλη φιλοσοφική - ανθρωπολογική θέση του Ευστρατίου για τη

¹¹⁰Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1101D-1104A: «... οὐ νόμῳ φύσεως (οὐ γὰρ ἐπείνασε) οἰκονομίας δὲ τρόπῳ τὸ ἀληθὲς πιστούμενος τῆς ἀναστάσεως, ὡς αὐτὴ ἐστὶν ἡ σάρξ ἢ παθοῦσα καὶ ἀναστᾶσα».

¹¹¹Μονοθελητικές Τάσεις, κατά τον Μπεμπή, διακρίνονται και στις απόψεις του Νεστορίου. Βλ. Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 249, 251' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 247-249.

¹¹²Ευστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 60, 66-67, σ. 250-251' Loofs, *Nestoriana*, σ. 175-176, σ. 235-236.

¹¹³Μάξιμος Ὁμολογητής, *Πρὸς Μαρίνον*, PG 91, 192BC.

μία θέληση και ενέργεια του προσλήμματος δείχνει μια σαφή τάση προς το Μονοθελητισμό και το Νεστοριανισμό¹¹⁴.

Η δουλκή σχέση ανάμεσα στο «δοῦλο» Χριστό και το «Μέγα Θεό», παραλληλίζεται με αυτήν που υπάρχει στα «λειτουργικά πνεύματα», που υπηρετούν και λατρεύουν «δουλικῶς» το Θεό. Όπως ακριβώς, από ένα συναίσθημα χρέους τα λειτουργικά πνεύματα λατρεύουν «δουλικῶς» το Θεό, έτσι και το πρόσλημμα, «οἷα κτίσμα τῷ κτίσματι», προσφέρει τιμή στο δημιουργό του, όχι μόνο στη γη αλλά και στον ουρανό¹¹⁵. Εν κατακλείδι, είναι προφανές ότι ο ιεράρχης, για να διαφυλάξει την ελευθερία στην ανθρώπινη φύση του Χριστού, τον καθιστά ένα ηθικό πρότυπο, που μέσα από μια σταδιακή κίνηση και πορεία, οικειώνεται την αρετή. Πρόκειται, λοιπόν, για μια νομική σωτηρία, που εξαρτάται από το αυτεξούσιο του ανθρώπινου του Χριστού και όχι για μία κατ' οικονομίαν σωτηρία, που είναι έργο του Τριαδικού Θεού.

5.5 Το κοινό «πρόσωπο ἐν Χριστῶ» και η «Ἀντίδοσις Προσώπων»

Η απόρριψη της υποστατικής ένωσης των δύο φύσεων καθώς και η ταύτιση της φύσης και ουσίας με το πρόσωπο, οδηγεί τον Ευστράτιο στην υιοθέτηση της άποψης ότι ο Χριστός είναι μια συνάφεια δύο προσώπων, δύο υποστάσεων· αυτό της ανθρωπότητας, του «δούλου» Χριστού και αυτό της θεότητας, του «δεσπότη», που αποτελούν δύο ξεχωριστές αντι-κείμενες υποστάσεις - πρόσωπα. Το ανθρώπινο του Χριστού, «ὡς ἀτελές»,

¹¹⁴Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 223-227, 236-238, 248, 257-258.

¹¹⁵Ευστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὀφειλήν, οἷα κτίσμα τῷ κτίσαντι, καθάπερ τὰ λειτουργικά πνεύματα τὰ τῷ θεῷ ὑπηρετοῦντα καὶ λατρεύοντα δουλικῶς». Η ομοτιμία του προσλήμματος με τα «λειτουργικά» Πνεύματα ισχύει μόνο σε ό,τι αφορά την εκδήλωση τιμῆς προς τον δημιουργό θεό. Πρβλ. Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρότ. α, σ. 33 πρότ. θ. Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 395-401. Επίσης βλ. Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 238-242.

«κτίσμα» και «δοῦλος», υπόκειται σε μια εξελικτική πορεία τελειώσεως, κατά προκοπήν¹¹⁶. Πολλές οι εκφράσεις που δηλώνουν τη σχέση των δύο προσώπων: «δοῦλος δὲ ὁ προσληφθεὶς αὐτῷ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν, ὅτι μὴ Θεὸς φύσει ἀλλὰ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς»¹¹⁷, «Φύσει θεωθῆναι τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα ... ἢ θέσει καὶ χάριτι»¹¹⁸, «ὁμωνύμως μὲν λέγεσθαι θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα οὐκ ἂν ἀρνησαίμην. Ἐχαρίσθη γάρ αὐτῷ τοῦτο το ὄνομα διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον οἰκείωσιν»¹¹⁹, «ὡς ναὸς ἐκείνου ἐστὶν ἀχώριστος, ἀγνός τε καὶ ἄμωμος καὶ ἀληθῶς ἀξιόθεος»¹²⁰. Ὅσον αφορά τους παραπάνω ὁρους, ὅπως και τις εκφράσεις «κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν», «κοινωνία τῆς δόξης καὶ τῇ ἀξία» και «ένωθει θεῷ», που υπάρχουν στην Εξομολόγηση¹²¹ του ιεράρχη, εἶναι φανερό ὅτι αναφέρονται σε μια εξωτερική συνύπαρξη και «οἰκείωση» μεταξύ των δύο προσώπων και ὄχι στην υποστατική ἔνωσή τους. Ο ἐνδόμυχος φόβος του ιεράρχη μήπως ἡ υποστατική ἔνωση τον οδηγούσε εἴτε στο Μονοφυσιτισμό (μετενεχθεῖσα εἰς θεότητος φύσιν) εἴτε στο θεοπασχητισμό (ἢ θεότητα ἐτράπη

¹¹⁶ Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «τὸ μὲν εἶναι δεσπότην, τὸ δὲ δοῦλον ἄει». Πρβλ. Του ιδίου, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹³⁻¹⁷, σ. 66⁴⁻⁸, σ. 71³⁻⁵, σ. 74¹¹⁻¹⁴ Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. α, γ, δ, ε, στ, ζ, σ. 33, πρὸτ. ιβ, ιε, ιζ, ιη, σ. 34, πρὸτ. ιθ, κβ' Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 397-402' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 252-255.

¹¹⁷ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 64¹³⁻¹⁷. Πρβλ. Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 80, 4.

¹¹⁸ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 71¹¹⁻¹³.

¹¹⁹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 74²⁻⁴ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 208, 211, 249-252.

¹²⁰ Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Joannou, *Trois pieces*, σ. 33, πρὸτ. η' Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 143, 152, 158, 196, 241, 247, 262.

¹²¹ Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρβλ. Joannou, *Trois pieces*, σ. 32, πρὸτ. δ: «κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἦνῳται», σ. 34, πρὸτ. ιη': «τῷ θεῷ ἐνυπόστατος», πρὸτ. κα': «κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν»· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 17, 23, σ. 167, σ. 218-219, σ. 309.

εἰς ἀνθρωπότητος φύσιν)¹²², εἶχε ως ἀποτέλεσμα νὰ υποστηρίξει μίαν ἐνωση «νύιοθεσίας» καὶ «οἰκειώσεως», ὅπου θα κυριαρχοῦσε τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπινου στὸν Χριστό. Με τὸν τρόπο αὐτὸ συνέκλινε τόσο πρὸς τὶς κακοδοξίες τῶν προγενέστερων τοῦ Θεοῶδωρου Μοψουεστίας καὶ Νεστόριου ὅσο καὶ σὲ ἀντιλήψεις πὺν επικράτησαν στὴ Δύση, ὅπου ἡ σωτηρία θεωρεῖται ὡς μίαν ἀποκατάσταση δικαϊκῆς τάξης καὶ ικανοποίηση θείας δικαιοσύνης¹²³. Συνεπῶς, ἐγκλωβισμένος ὁ Χριστὸς μέσα σὲ κάποια πλαίσια ἀνθρώπινης ἠθικολογίας, κατὰ τὸν Εὐστράτιο, κἀνοντας χρῆση τοῦ αὐτεξουσίου του, ἐπιχειρεῖ τὴν κατὰ προκοπὴν καὶ δι'ἀρετῶν τελείωσή του. Ἡ «Ἐνωση» τοῦ ἀνθρώπου με τὸ «Θεὸ Λόγο» δὲν νοεῖται ὡς μίαν φυσικὴ πραγματικὴ καὶ υποστατικὴ ἐνωση, ἀλλὰ ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν ιεράρχη με μίαν ἀξιολογικὴ, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐννοία, πὺν ἐνέχει καὶ στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης Ψυχολογίας τοῦ Χριστοῦ. Δὲν ὑπάρχει ὁ ἓνας Θεός, ὁ σαρκωθεὶς Λόγος, ἀλλὰ τὸ ἠθικὸ πρόσωπο πὺν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐνωση τῶν δύο προσώπων. Οἱ Μεταφυσικὲς καὶ Φιλοσοφικὲς τοῦ καταβολῆς μεταφέρονται στὸ χῶρο τῆς ἠθικῆς θεολογίας, με ἀποτέλεσμα νὰ οδηγεῖται στὸ συμπέρασμα ὅτι μόνον εἰάν ἀπομονώσῃ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων του, θα καταφέρει νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ὑπόστασής του. Παράλληλα, ἐπειδὴ ἴσως ἀντιλαμβανόταν αὐτὴ τὴ διαίρεση τῶν δύο προσώπων, πέφτει καὶ σὲ ἀντιφάσεις καθὼς α) στὴν Ἐξομολόγησή του κἀνει λόγο γιὰ «κοινωνία δόξης καὶ ἀξίας»¹²⁴ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ,

¹²² Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχῆδιο 2 Λόγων*, σ. 71³⁻¹³· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 207-208· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 81, 6: «Ἐν δὲ τῶν συμπάντων καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Κτίσμα γάρ καὶ ποῖημα καὶ αὐτὴ, φυλάττουσα καὶ μετὰ τὴν ἔνωσην τὰ τῆς φύσεως ιδιώματα. Οὐ γάρ ἡλλοίωται, εἰς θεότητα φύσιν μετενεχθεῖσα, ὥσπερ οὐδ' ἡ θεότης ἐτράπη εἰς ἀνθρωπότητος φύσιν».

¹²³ Ματσούκας, *Δογματικὴ*, τ.Γ, σ. 215.

¹²⁴ Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376. Πρὸβλ. Τοῦ ιδίου, *Σχῆδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁴⁻⁸, σ. 74²⁻⁷· Joannou, *Trois pieces*, σ. 34, πρῶτ. ιθ'· Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 415-417. Πρὸβλ. Nau, *Πραγματεῖα Ἡρακλείδου*, σ. 49-55, 152, 166, 241, 247, 301, 319.

αναφερόμενος στο ομοούσιο της Τρισυπόστατης θεότητας και β) σε απόσπασμα των δύο Λόγων του, θεωρώντας ότι «ὁμωνύμως μὲν λέγεσθαι θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα», φαίνεται να αποδέχεται ότι εξαιτίας της υποστατικής ένωσης ανάμεσα στις δύο φύσεις, έχουμε την αντίδοση των ιδιωμάτων. Επίσης, η χρησιμοποίηση του ὀρου «ἐνανθρώπιση» τείνει προς αυτή την προσπάθεια, δηλαδή να στηρίζει την άποψή του για την ύπαρξη του ενός Χριστού. Είναι φανερό ότι μεταχειρίζεται αγιογραφικούς ὀρους που δεν εκφράζουν το αληθινὸ περιεχόμενό τους, ἀλλὰ τοποθετούνται κατὰ ονοματολογικὸ τρόπο. Ἡ άποψη του ιεράρχη ὅτι «καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν φυλάττουσα τὰ τῆς φύσεως ιδιώματα»¹²⁵, δηλαδή διατηροῦνται καὶ οἱ ιδιότητες τῆς «ἀπρὸςιτης, ἀκήρατης καὶ ἀπαθοῦς θεότηας» ὅπως καὶ οἱ ἀνθρώπινες ιδιότητες του «δοῦλου», του «κτιστοῦ», του «ποιήματος» καὶ «θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», δηλώνει ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς κάθε φύσης εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γι'αυτόν, καθὼς ἔτσι ἡ ἀνθρωπότητα παραμένει στα ὅρια του κτιστοῦ. Δηλώνει ὅτι βασικὴ διαφορά του ἀπὸ τὴν Ορθόδοξη θεολογία εἶναι ὅτι, γι'αυτόν, ἡ ἔνωση συντελεῖται στο πρόσωπο καὶ ὄχι στὴ φύση· ἔχουμε ἔνωση προσώπων καὶ ὄχι ἔνωση δύο φύσεων. Για τὸν Εὐστράτιο, συμβαίνει ὅτι καὶ στο Τριαδολογικὸ Δόγμα, ὅπου ὑπάρχει τὸ «ἄλλος καὶ ἄλλος καὶ ἄλλος» δηλαδή ετερότητα προσώπων, ἐνῶ ἐδῶ μιλάμε γιὰ ετερότητα φύσεων, γιὰ τὸ «ἄλλο καὶ ἄλλο», γιὰ τὴ θεία καὶ ἀνθρώπινη φύση¹²⁶. Ἐτσι, ἐνῶ μποροῦμε νὰ ἔχουμε ἀντίδοση προσώπων,

¹²⁵ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 71⁵⁻⁶. Πρβλ. Loofs, *Nestoriana*, σ. 224, 280-281· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 49-55. Εδῶ παρατηρεῖται καὶ μὴ ταύτιση με τὶς ἀπόψεις του Απολινάριου ὁ ὁποῖος ἀπέρριπτε τὴν τέλεια ἀνθρώπινη φύση στο πρόσωπο του Χριστοῦ· Βλ. A. Grillmeier, *Jesus der Christus im Glauben der Kirche*, t.1, σ. 480-494, 673-675· H. Ristov, *Zwei Hearetiker der Alten Kirche, Apollinaris von Laodidicea und Nestorius*, Berlin 1954· Μαρτσούκας, *Δογματικὴ*, τ.Β, σ. 245-249.

¹²⁶ Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστολή 101*, PG 37, 177B, καὶ 181-184A ὅπου γιὰ τὸν Γρηγόριο «διὰ τῆς λογικῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ ὁ κόσμος του πνεύματος»· Θεόδωρος Στουδίτης, *Ἀντιρρητικὸς Γ*, PG 99, 409B· Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1068-1069A. Βλ. καὶ Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Εὐστράτιος Νικαίας*, σ. 242-252· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ.

αφού «ὁμωνύμως λέγεσθαι θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα», δε μπορούμε να έχουμε και πραγματική περιχώρηση¹²⁷ των ιδιωμάτων από φύση σε φύση, όπως προκύπτει από την υποστατική ένωση. Σαφώς, λοιπόν, σύμφωνα με τις παραπάνω προϋποθέσεις, η άποψή του να αποδώσει τη θέωση στο πρόσλημμα δεν ευσταθεί και τον οδηγεί σε αντίφαση και σε μια «θέσει καὶ χάριτι» θέωση της σάρκας του Κυρίου. Σύμφωνα με την Ορθόδοξη θεολογία, η ανθρώπινη φύση, ως «ἐνυπόστατη» στη θεία φύση, είναι ενωμένη «ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως», απορρίπτοντας έτσι το Μονοφυσιτισμό, και «ἀχωρίστως καὶ ἀδιαιρέτως», απορρίπτοντας έτσι τη Νεστοριανική αίρεση¹²⁸. Ταυτόχρονα, η «περιχώρηση» των ι-διαίτερων γνωρισμάτων των δύο φύσεων δεν έχει θέση στη θεολογία του Ευστρατίου, καθώς στην ετερότητα των προσώπων, η ανθρωπότητα, παραμένοντας στα όρια της κτιστότητας, αδυνατεί να την υπερβεί και να οδηγηθεί στην κατά Χριστόν σωτηρία και θέωσή της. Η «κατὰ θέσει καὶ χάριτι»¹²⁹ θέωση μπορεί να ειπωθεί μόνο για έναν απλό άνθρωπο, έναν πιστό που προσεγγίζει το Θεό διαμέσου των ενεργειών του και έτσι έχουμε μια προσωπική ένωση, κοινωνία θεού και ανθρώπου. Στην «ὑποστατική»

80, 4: «Θεὸς μὲν ὁ Λόγος καὶ μέγας Θεός, ὅτι φύσει καὶ οὐ θέσει, δοῦλος δὲ ὁ προσληφθεὶς αὐτῷ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν πρόσληψιν, ὅτι μὴ θεὸς φύσει ἀλλὰ θέσει ὡς καὶ ἡμεῖς», σ. 82, 7: «ὁμωνύμως μὲν λέγεσθαι θεὸν καὶ τὸ πρόσλημμα οὐκ ἂν ἄρνησαίμην».

¹²⁷Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 997C-1000A: «καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως, ἑκατέρας φύσεως ἀντιδιδοῦσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν». Λεόντιος Βυζάντιος, *Κατὰ Νεστοριανῶν*, PG 86, 127D· Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Δώδεκα Ἀναθεματισμοί*, PG 77, 120-121. Βλ. και Mansi 7, 105 κ.ε.

¹²⁸Mansi 7, 105· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 353-365.

¹²⁹Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 71¹⁰⁻¹³: «Φύσει θεωθῆναι τοῦ Κυρίου τὴν σάρκα ... ἢ θέσει καὶ χάριτι, ὅπερ ὑμῖν (ἡμῖν) ἀπαρέσκει;». Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376: «... καὶ θεοῦσθαι τὸ πρόσλημμα κατὰ προκοπὴν...»· Joannou, *Trois pièces*, σ. 34, πρῶτ. ιθ' Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 252-259.

ένωση των δύο φύσεων του Χριστού, διατηρείται η ελευθερία της ανθρώπινης φύσης, αλλά και χάριν της υποστατικής ένωσης, δωρίζεται σε αυτήν η πλήρης και τέλεια ελευθερία¹³⁰ του θείου Λόγου. Σε αυτό το σημείο - κλειδί μπορεί να δει κανείς το μεγάλο κενό της διδασκαλίας του, αφού ο ιεράρχης δεν μπόρεσε να κατανοήσει ότι, εξαιτίας της κοινοποίησης των ιδιωμάτων των δύο φύσεων στην υπόσταση του Λόγου, μπορεί να εξυψωθεί και τελικά να θεωθεί το ανθρώπινο πρόσλημμα, δηλαδή η ανθρώπινη φύση. Παραθεωρώντας την Ορθόδοξη παρακαταθήκη των προγενεστέρων του Πατέρων¹³¹ περί του υποστασιοποίησης της ανθρώπινης φύσης στην υπόσταση του Λόγου (ενυπόστατου) και προκειμένου να αντιμετωπίσει το Μονοφυσιτισμό και Θεο-πασχητισμό των Αρμενίων, έδωσε έμφαση σε έναν ιστορικό Ιησού, εισάγοντας έτσι μια ηθική θεολογία και όχι μια ανακαινιστική και θεραπευτική, που θα έδινε τη δυνατότητα της σωτηρίας στην κτίση.

5.6 Παραβίαση Τριαδολογικού Δόγματος - Απόρριψη θείας οικονομίας.

Ο Ευστράτιος, βαδίζοντας στα χνάρια των θεολόγων της Αντιοχειανής Σχολής και ιδιαίτερα των Θεόδωρου Μοψουεστίας

---

¹³⁰ Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1069A: «ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σάρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε». Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγος 45*, PG 36, 636A: «Μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκός, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ καὶ τὴν σάρκα ἀθανατίσῃ...». Του ιδίου, *Λόγος 38*, PG 36, 325C: «... πτωχεύει γὰρ τὴν ἐμὴν σάρκα, ἵν' ἐγὼ πλουτήσω τὴν αὐτοῦ θεότητα». Ο Ευστράτιος, αργότερα, στην Εξομολόγησή του θεωρεῖ ότι: «τό πρόσλημμα θεωθέν ἐξ' αὐτῆς τῆς ἐνώσεως, καθ' ἣν ὑπέστη τῷ θεῷ Λόγῳ, τέλειον εἶναι» ἢ σε ἄλλο σημείο θεωρεῖ ως «ἀνάξια καὶ ἀλλότρια τῆς εὐσεβείας» ὅποιον «τὸν ἕνα Χριστὸν μετὰ τὴν ἑνωσιν διαιρεῖ, ἰδίᾳ καὶ ἀνὰ μέρος τιθεὶς τὸν θεὸν Λόγον καὶ ἰδίᾳ τό πρόσλημμα, ἀλλ' οὐχὶ ἕνα τοῦτον δοξάζει τῇ κοινωνίᾳ τῆς δόξης καὶ τῇ ἀξίᾳ...».

¹³¹ Mansi IV, 1081: «Ταῦτα φρονεῖν δεδιδάγμεθα παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν, καὶ πάσης δὲ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, καὶ ἐκ τῆς τῶν μακαρίων πατέρων ἀληθοῦς ὁμολογίας».

και Νεστορίου, επιμένει στην ηθική πλευρά της σωτηρίας¹³², μια και ο «δοῦλος Χριστός», ως ένα διαφορετικό πρόσωπο από αυτό του «Θεού Λόγου», δεν είναι ο ενανθρωπήσας Θεός, αλλά ένα «ἄτελές» πρόσωπο, «ποίημα» και «ἐν τῶν συμπάντων», που κατά τη δράση του στη γη «ἐξηρτῆσθαι» από τον «ἀπρὸς αὐτὸν Θεό»¹³³. Κατά τη σάρκωση του Λόγου, ο ἴδιος ο Λόγος και θέλει και ενεργεί τα θεία και τα ανθρώπινα, λόγω της περιχώρησης των ιδιοτήτων της κάθε φύσης¹³⁴. Η φανέρωση των ενεργειών του Τριαδικού θεού στην ιστορία, η κινητικότητα δηλαδή της Τρισυπόστατης μονάδας που αποκαλύφθηκε στο κόσμο μέσω του Υιού, λείπει από το θεολογικό σύστημα του Ευστρατίου. Ο ιεράρχης αποστερεί από τον Τριαδικό Θεό κάθε κίνηση και κοινωνικότητα, καθώς με τη διασπαστική του θεολογία, διαιρώντας τον ένα Χριστό και Θεό σε δύο πρόσωπα, θεωρεί ότι ο Ιστορικός Ιησούς δεν είναι ο αποκαλυπτόμενος και κινητικός Θεός, αλλά μια εξωτερική σύνθεση, μια συνάφεια δύο προσώπων. Καθώς ο Χριστός αποτελεί γι'αυτόν ένα ηθικό πρότυπο, ο Θεός δεν είναι παρών και λείπει η γέφυρα των άμεσων ενεργειών του στην κτίση απλώς, για τον Ευστράτιο, υπάρχει ένας «μεσάζων», ως συν-

¹³² · Ματσούκας, *Δογματική*, τ.Β, σ. 247-255. Η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο βασικών σχολών, της Αλεξανδρινής και της Αντιοχειανής, έγκειται στο ζήτημα του τρόπου της σωτηρίας· οι Αλεξανδρινοί θεολόγοι επιμένουν στην απολυτρωτική σωτηρία, ενώ οι Αντιοχειανοί στον ηθικό παράγοντα της σωτηρίας. Κατά τον Ματσούκα, η παραπάνω διάκριση αφορά την «ἐμφαση καὶ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ χρώματος» μια και οι ενιαίες θέσεις είναι αδιασάλευτες. Βλ. Ματσούκας, *Δογματική*, τ.Β, σ. 241-242.

¹³³ Εὐστράτιος Νικαίας, *Σχέδιο 2 Λόγων*, σ. 66⁴⁸. Πρβλ. Του ιδίου, *Ἐξομολόγησις*, σ. 376· Joannou, *Trois pièces*, σ. 32, πρότ. δ, σ. 33, πρότ. β· Gouillard, *Synodikon*, σ. 71, 409-411. Πρβλ. και Loofs, *Nestoriana*, σ. 179, 262· Nau, *Πραγματεία Ἡρακλείδου*, σ. 49, 55, 164· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 206-212.

¹³⁴ Μ. Ἀθανάσιος, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, PG 26, 28Α· Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, PG 3, 620C· Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1084 Α· Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 363-368.

δετικός κρίκος ανάμεσα στη κτίση και τη θεότητα¹³⁵. Ο Θεός, για τον ιεράρχη, παίρνει τη σημασία του «κτιστού», του «δούλου» που μετέχει στο άκτιστο· έτσι, όμως, η όλη διδασκαλία του Ευστρατίου τείνει και προς την ειδωλολατρία¹³⁶, καθώς δεν είναι παρών ο Θεός με τις απολυτρωτικές ενέργειές του, αλλά ένας θεοφόρος «δοῦλος». Αφού, λοιπόν, ο Χριστός δεν είναι η ένσαρκη παρουσία του Θεού στη γη, αποκλείεται η σωτηριώδης θεία οικονομία και καταργείται η άμεση επικοινωνία κτιστού και ακτίστου. Η παιδαγωγική ενέργεια του άσαρκου Λόγου, που εκδηλωνόταν τόσο στα γεγονότα της Π. Διαθήκης όσο και με την ένσαρκη παρουσία του στη γη, ως Σαρκωμένος Λόγος¹³⁷, ο οποίος με κοινή θέληση και ενέργεια των δύο άλλων προσώπων ενεργεί την τελείωση της κτίσης, λείπει από την όλη διδασκαλία του Ευστρατίου. Σύμφωνα με τον Ευστράτιο, εφόσον η ανθρώπινη φύση του Χριστού δεν είναι ενυπόστατη στην υπόσταση του Λόγου, αλλά έχει δική της υπόσταση, η Τριάδα θα μπορούσε να είναι τετράδα, δηλαδή θα αυξανόταν κατά τις υποστάσεις, κάτι που είναι αδύνατο για την Ορθόδοξη θεολογία. Μια άλλη επισημάνση, σε ό,τι αφορά την κακοδοξία του Ευστρατίου, αποτελεί η σύγχυση που επικρατεί σε αυτόν σε ό,τι αφορά την Τριαδολογία και τη Χριστολογία. Έτσι, όπως στις τρεις υποστάσεις της Αγίας Τριάδος έχουμε «ἄλλος καὶ ἄλλος καὶ ἄλλος» δηλαδή ετερότητα προσώπων, κατά παρόμοιο τρόπο, ο Ευστράτιος εισάγει αυτήν την ετερότητα στη Χριστολογία του, διαιρώντας τον ένα Χριστό σε δύο πρόσωπα. Αντίθετα, κατά την πατερική

¹³⁵Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 252-258.

¹³⁶Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Κατὰ Νεστορίου*, PG 76, 105, όπου ο Άγιος Κύριλλος αναφέρει ότι ο Νεστόριος με την φρασεολογία του περί «φοροῦντος καὶ φορουμένου», που υποδηλώνουν δύο προσκυνήσεις, εισάγει την ανθρωπολατρεία. Βλ. Εὐστράτιος Νικαίας, *Ἐξομολόγησις*, σ. 375: «τὸ πρόσλημμα δοῦλον εἶναι αἰ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν θεῷ», σ. 376: «τό πρόσλημμα τὴν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὀφειλήν»..., «ναὸς ἐκείνου ἐστὶν ἀχώριστος, ἀγνὸς τε καὶ ἄμωμος καὶ ἀληθῶς ἀξιόθεος»· Ζήσης, *Ἀποσπάσματα*, σ. 82, 8: «Καὶ ὀφείλει δουλικῶς αἰ προσκυνεῖν μεθ' ἡμῶν καὶ λατρεύειν τῷ φύσει θεῷ».

¹³⁷Ε. Παπαδοπούλου-Χατζηλαζάρου, *Ευστράτιος Νικαίας*, σ. 353-362.

παράδοση στο χώρο της Χριστολογίας, ισχύει το «ἄλλο καὶ ἄλλο», μια και δηλώνεται έτσι η ετερότητα των φύσεων¹³⁸. Ο Ευστράτιος, παραχαράττοντας τόσο το Τριαδολογικό όσο και το Χριστολογικό δόγμα, αφαιρεί τη δυνατότητα από τους ανθρώπους να αποβούν «θεοῦ χωρητικοί»¹³⁹, μια και ο χαρακτηῖρας της σωτηρίας είναι μεταμορφωτικός και αγιαστικός.

Συμπερασματικά, κρινόμενος ο ιεράρχης, τόσο από τους σύγχρονους του Νικήτα Σεΐδη¹⁴⁰ και Νικήτα Ηρακλείας¹⁴¹, όσο και υπό την Κυρίλλεια ερμηνεία του όρου της Χαλκηδόνας¹⁴², συμπεραίνεται ότι υπήρξε «γεννήτορας αἱρέσεως» η οποία είναι μία επαναφορά της αιρετίζουσας αντιοχειανῆς Χριστολογίας, στην Θεολογία του 12ου αιώνα. Το γεγονός υποδεικνύει εμφατικά τα όρια της ανθρώπινης νόησης, όταν προσεγγίζει το μυστήριο της ενανθρώπισης του Λόγου του Θεού. Η οποιαδήποτε φιλοσοφική κατάρτιση, όσο καλή και να είναι, αδυνατεί να περιγράψει το μυστήριο αυτό και παραμένει εγκλωβισμένη στα σχήματα του κόσμου και της ανθρώπινης λογικῆς.

¹³⁸ Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις*, PG 94, 1012BC Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστολή 101*, PG 37, 177B.

¹³⁹ Γρηγόριος Θεολόγος, *Λόγος 30*, PG 36, 112AB.

¹⁴⁰ Νικήτας Σεΐδης, *Κατὰ Εὐστρατίου Νικαίας*, σ. 43¹⁶⁻²²: «περιέπεσε εἰς διαφόρους αἱρέσεις, συγγέων τὸ πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας».

¹⁴¹ Νικήτας Ἡρακλείας, *Ἀπολογητικός*, σ. 298¹⁰⁻¹³: «πατέρα αἱρέσεως, ὅπερ ἕτερος μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐβλασφήμησε, τὸ λατρεύειν τὸ πρόσλημμα τῇ θεότητι ὡς τὰ λειτουργικά πνεύματα».

¹⁴² Mansi, VII, 116 Μαρτσούκας, *Δογματική*, τ.Β, σ. 255-267.